

Милутин Р. Ђуричић

ГОСПОДАР КУЋЕ КОД АЛБАНАЦА

УВОД

Господар куће је стара институција обичајног права Албанаца, која се на косовском селу у понечему очувала и до наших дана. Са овом институцијом се ређе сусрећемо код Срба на Косову.

Господар куће на албанском језику назива се *zoti te ahtëpisë*. Према етимолошком пореклу израз *shtëpi* значи кућа.¹ Израз *zoti* је именица мушког рода и преводи се са господ, бог, а као придев значи вредан, послан, способан. Од *zot* је изведен глагол *zoteron, zoton*, са значењем господарити, покоравати. Изведена је и именица *zotni* која означава господарење, заповедништво, власт, поглаварство.² Та стара етимолошка значења нису ни данас безначајна за проучавање обичајног права. Она, вероватно, потичу још из времена многобоштва, када је свака кућа имала свога бога који је био *zoti te shtëpisë*. Од свих својих извештицаца у северној Метохији чуо сам пословичан израз: „Бог на небу а *zoti te shtëpisë* у кући. Бог управља свим људима а *zoti te shtëpisë* укућанима. Фамилија је дужна да га слуша и поштује као бога. Нико од укућана нема право на назив *zoti*, сем *zoti te shtëpisë*-а. Он може да бије и убија. Без тога се не би могло живети“. Но, ради разграничења правног од религијског значења у овом раду *zoti te shtëpisë* је преведен српскохрватским изразом господар куће. Тај превод приближно одговара његовој власти и моћи.

¹ Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache*, Strassburg 1891, str. 415—416.

² Оп. цит., стр. 486—487.

Господар куће има *fugia*, што значи снагу, моћ.³ Његова моћ састоји се у власти над укућанима и одговорности за њих. То је она власт из које проистиче моћ заповедања свим укућанима и лична одговорност за њихово понашање — каже извештач Ибиш Кастрати из Шкреља 25. VI 1973. године. Та моћ је далеко већа него старешине, домаћина или газде у јужнословенској породичној задрузи или кући која је била ограничена законима. Моћ североалбанског господара куће, кроз многовековну историју, није се ограничавала никаквим државним законима зато што брђанска албанска племена нису доносила никакве законе ни поштовала туђа законодавства која би се покушала наметнути. Рекло би се да је садржина моћи господара куће код Албанаца старија и садржајнија не само од моћи господара у Законику Цара Стефана Душана и српског средњовековног права већ и од *patria potestas* у познијем развоју римског права.

На овом месту биће речи о избору, смењивању, репрезентативној улози, војној и привредно-распоредној функцији господара куће; о његовој грађанској и деликатној одговорности, старању за напредак фамилије; о господару куће као судији и извршитељу казне, његовој моћи при деоби, односу према већу мушкараца, гостима и слугама, да би у закључку био дат кратак резиме историјских услова под којима се ова обичајноправна установа одржала до наших дана.

1. ИЗБОР И СМЕЊИВАЊЕ ГОСПОДАРА КУЋЕ

а) Избор

Господара куће бира веће мушкараца, претходни господар куће, а именује се и тестаментом.

1) *Избор од стране већа мушкараца.* Избор господара куће врши веће мушкараца дораслих за ношење оружја. Господар куће треба да буде један од њих. То треба да је пунолетан мушкарац, искусан у вођењу кућних послова, марљив, способан, штедљив, вичан репрезентовању куће на братственичким и сеоским скупштинама, познавалац обичаја, вешт у војним питањима. Известноци Бајрам Етемај и Музлија Мухарем из Бање саопштавању 15. IX 1972. године да се за господара куће бира најпаметнији мушкарац које треба да је правичан као божји светац, да не привилегује своју децу над осталим укућанима, да је штедљив а не расипник и пијаница, да не гледа туђе жене јер би тиме могао увести кућу у крвне обрачуне. То треба да је мушкарац који најмање лаже пред људима, који неће лажно да

³ Оп. цит., стр. 114.

сведочи нити криво да се куне ни у чију корист. Он треба да је угледан у кући да би могао утицати на понашање чланова фамилије, да је тактичан у селу како би умео да одржи своје рођачке, пријатељске и побратимске везе, да зна кога и како треба примити као госта и да уме разговарати с људима. Треба да је вешт трговини, да зна шта и како ваља купити и продати, коме треба шта позајмити; да зна водити домаћинство и распоређивати људе на посао. Известилац Незир Даутај из Горњег Црнобрега каже 14. X 1972. г. да господар куће не мора бити по годинама најстарији, већ најпоштенији, најискренији, најспособнији и најодлучнији мушкарац, одан фамилији и фису, вешт у опхођењу с људима у кући и ван куће, који уме да води кућу напретку. И Бечов⁴ пише да господар куће може бити ожењен или неожењен човек, не мора бити по годинама најстарији ако нема квалитета за обављање ове функције, већ се може бирати најпаметнији, тихе нарави, који испољава велику бригу за све што се тиче кућних послова.

Начин избора описује Азем Мућај из М. Јабланице 23. IX 1972. г.: Састану се пунолетна браћа и братанићи и већају који ће од њих бити господар куће. Том већању не присуствују жене ни људи из других кућа. Обично сваки од браће избегава ту дужност зато што му је лакше да живи без одговорности и са мање брига. Мало ко жели да заповеда људима и женама у кући. Браћа не могу никога да принуде да буде господар куће. Али, неко се мора тога прихватити.

Обично се бира мушкарац који је за ту дужност годинама припреман, јер сваки господар куће има свог помоћника кога припрема за свог наследника. Он изабере једног од синова или братанаца кога дуги низ година упућује у господарење кућом и опхођење са људима. Тога има и код Срба мештана. Тако је каже известилац Голуб Дончић из Пећи 17. V 1973. г., М. Дончић из Бича као господар породичне задруге од преко 95 чланова упућивао 20 година свог млађег брата. Затим му је препустио све своје послове господара куће. Јусуф Кучи из Љутоглаве саопштава да је по повратку са хаџилука почео упућивати свога сина Садика у господарење кућом. Као хаџији није му приличило да иде на пијаци, да вара људе при купопродајама, да се лажно изговара немаштином при одбијању давања зајма, да полаже заклетву, па је почео да учи сина како треба газдовати у кући, како куповати и продавати, опходити се са људима. Сину је препустио моћ и одговорност, предао му благајну и власт над чељадима у кући. За себе је задржао само почасне функције: да представља кућу на славама и свадбама, да дочекује госте и одлази на саучешћа. Син још није господар куће иако отац од њега не тражи да му пола-

⁴ A. Shtjefen Konst. Gjeçov, *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, Shkodër 1933. par. 20, st. 1 i 2.

же рачуне. Недавно је купио земљу, али га отац није питао одакле му средства за куповину. Отац му у свако доба може узети касу и ставити га под своју власт. Томе се син не би противио, већ би рекао да му је лакше.

2) *Именовање господара куће.* Господар куће може своју функцију за живота пренети на другог и без одлуке већа мушкараца. Имер Љајић из Малог Штупеља описује 22. VI 1973. г. како му је отац пренео господарење кућом. Пре више од 40 година његов отац Мујо, кад је остарео тако да није више могао да господари кућом, сазвао је сву фамилију у којој је било и старије браће, стричева и братучеда па им саопшти: „До сада сам ја био господар куће, сада сам остарио да не могу куповати и продавати, ићи у госте и дочекивати људе, ни водити рачуна о напретку фамилије. Од сада ће господар куће бити Имер кога сам добро научио“. Његовој одлуци нико се није противио. За смену господара куће убрзо се сазнало у селу.

3) *Одређивање тестаментом.* Господар куће може одредити свога следбеника и тестаментом. Мустафа Бериша из Лабљана саопштава 21. VI 1973. г. да га је отац одредио тестаментом. На самртном часу сазвао је сву своју фамилију и саопштио јој: „Од свих вас најстарији и најспособнији је Мустафа. Остављам вам у аманет да, после мене, он буде господар куће. Њега слушајте као бога“. Затим му је предао новчаник, новац и документа. Тај аманет се поштовао. Сличан исказ даје и Азем Мућај из Мале Јабланице. И он каже да господар куће може на самртном часу именовати новог господара, обично мушкараца који је претходно припремљен и који је дуго година био његов помоћник.

Свака кућа треба да има свог господара. Ако у некој нема дораслог мушкараца, њој братство поставља татора (алб. *dogzon*), који врши ове функције господара куће. Татор је најближи крвни сродник укућана по мушкој линији. Он врши дужност господара док дорасте за ношење оружја који од мушкараца у кући.

б) Устоличење господара куће

После избора следи устоличење господара куће. Господар се уводи на почасно место у кући. Ту има право да седи само он, без обзира на године старости. Устоличење описује обичајни судија Брахим Хоца из Јуника 12. VI 1973. г. овако: Позивају се сви чланови фамилије — мушкарци, жене и деца. Мушкарци саопштавају: „Ово је наш господар куће. Њега морамо слушати као бога“. Изабрани господар намешта се с леве стране оцаклије у гостинској соби. Њему се предаје новчаник с хартијама

о имовини, признаницама, судским пресудама и решењима судије за прекршаје. Ту му се даје и прибор за дочек гостију, посуђе за спремање кафе или чаја. Од тог момента господар почиње да влада кућом.

в) Смењивање господара куће

Смењивање господара куће врши се после смрти старог и после оставке и отказивања поверења постојећем господару.

Оставку подноси господар куће који је физички или умно неспособан да води кућу напретку. Известилац Кећо Амађекај из Рудице наводи пример свога оца Салије, који је због сенилности предао власт у кући. Кад је Салија навршио 60 година, десило му се неколико пута да на пијаци изгуби новчаник. Зато је окупио фамилију и саопштио јој да је постао забораван, да на пијаци губи новац, па за господара куће поставља свога сина Кећа. Известилац Голуб Дончић саопштава сличан обичај и код Срба на Косову.

Оставку подноси господар који не уме да се опходи са људима изван куће. У великој породичној задрузи у Јошаници био је господар Камбер, док је пољопривреду водио његов брат Халит. Десило се да се ни један од њих није сналазио на свом послу. Господар куће погреша када некеме исприча да је видео украденог коња. Укућани се побојаше да би могли бити оптужени за извршилаштво или саучесништво у крађи. А Халит, невестит пољопривредник, сломи превојницу на ралици. Ни један од њих није умео да поправи своју погрешку. Зато промене улоге. Халит поста господар куће, а Камбер водитељ пољопривредних послова. Сваки од њих боље се сналазио на новој дужности.

Известилац Азем Мућај саопштава 23. IX 1972. г. да веће мушкараца може да смени господара куће, нарочито у следећим случајевима: кад се неједнако односи према укућанима, кад привилегише своју ужу породицу, кад једнима купује све што им треба а друге занемарује, кад расипнички троши кућну имовину, кад безразложно залази у свађе са људима изван куће и тиме уплиће укућане у крвне заваде, кад престане да врши стегу над фамилијом услед чега долази у сукоб са братством, селом и фисом, кад краде новац који припада кући. У тим случајевима веће мушкараца му саопштава да више не може бити господар и бира другога. Рамиз Бериша из Пећи саопштава 26. VI 1973. г. да је данас најчешће разлог за смењивање господара куће поткрадање кућног новца. Смењују се они господари који остављају на страну новац да га присвоје за случај деобе. Шабан Грош из Шкрелја каже 16. V 1973. г. да господар куће мора прихватити одлуку већа мушкараца о свом смењивању. У противном веће мушкараца може да запрети деобом куће.

д) Спољни утицај на избор и смењивање господара куће

Ђечов пише да је дужност господара била да иде на састанке сељака, да шаље своје раднике на заједничке сеоске послове, да иде на састанке барјака када се већа о оружаним акцијама („Када се позива из сваке куће по један мушкарац“.⁵) Господар велике породичне задруге Азем Мулалић из Ложана каже 20. V 1973. г. да господар куће представља и заступа кућу на свим скупштинама у братству, фису, селу и барјаку. Поред тога, он се договара са братственицима и племеницима о најважнијим питањима руковођења кућом (веридба синова и кћери, продаја некретнина, отуђење стада, продаја сена) и организује поштовање одлука братственичко-фисовских и сеоских скупштина. Због таквих дужности поставља се питања да ли има каквих спољних утицаја на избор и смењивање господара куће.

Известилац Бајрам Хусеј из Шкреља саопштава 22. I 1979. г. да нико изван куће не може непосредно да се меша у избор господара куће. То је ствар мушкараца у кући. Они треба да знају кога ће изабрати. Тако је у начелу. Али господар куће је дужан да својим укућанима намеће и колективну вољу братства и села. Ни један укућанин не сме да се понаша противно тим одлукама. Друштво се ослања на господара као на трансмисију којом се обезбеђује од повреда утврђеног и договореног реда. Он је позван да обуздава своје укућане и усклађује њихово понашање с колективном вољом фиса. То нема ко да проводи осим њега. Он је из куће, познаје укућане, њихове склоности, поступке и кретања. Он може једини да их стече зато што се они њему као *свом* (слично римском *sui*) не могу осветити.

Све то значи да се кућа руководи и спољним утицајима када одлучује о избору и смењивању свог господара. Он треба да уме да усклађује понашање својих укућана у међусобним односима у кући и ван ње. Њега треба да прима средина у којој живи. Он је репрезентативна личност која има јавну улогу. Известилац Зенељ Нимони из Јошанице каже 3. VI 1973. г. да господар куће може бити игнорисан ако не уме да се понаша на скуповима. Скупштина може да поручи већу мушкараца: „Овај ваш господар куће не зна обичаје. Боље би било да иде да чува овце или ради што друго. На скупштину шаљите бољега и паметнијега који уме да разговара са људима и чијој се речи може веровати“. То би била више препорука него наређење. Други известилац Реџеп Адемај из Мушевине каже 4. VII 1973. г. да братство може и да заповеди смењивање господара куће. У фису Гаши у Укчи код Истока сваког господара куће треба да поштује цело село. Ако неки господар почне да се понаша на своју

⁵ Оп. cit., pag. 27.

руку, људи на скупштини ће му рећи: „Овде нема ја па ја, но се мораш држати реда. Ти то не знаш и не можеш бити господар куће већ иди кући па нека дође тај и тај који зна шта је ред и шта су људи“. Известилац Ук Краснићи из Дечана каже 2. VII 1973. г. да је раније био чест случај да се на господара куће који не уме да стегне фамилију вршио притисак да преда дужност: „Ти ниси кадар да стегнеш фамилију. Скини јарам са себе и предај га бољем!“. Господара куће који не дисциплинује фамилију да поштује опште одлуке, који је мангуп, преварант или се прави да није разумео одлуке скупштине па дозвољава фамилији да их крши, рођаци стежу и принуђавају на поштовање утврђеног договора. Као средства стеге поменути известилац наводи бојкот куће — непозивање на скупштине, недолазак на мобу и саучешћа, на свадбе и весеља. Још му могу ускратити путове и воде, коришћење воденица и запретити забраном сахрањивања мртвих на заједничком гробљу.

Понекад је и обични бакалин могао имати утицаја на избор, односно смењивање господара куће. Известилац Шабан Грош каже 16. V 73. г. да господар куће треба да ужива симпатије и поверење у јавности. Он наводи пример господара Садик Кећана из Дашиноваца који је био надалеко познат као врло гостољубив човек. Знатна средства трошио је за чашћавање познаника и пријатеља. Веће мушкарца стави му примедбу да је расипник, смени га и за новог господара постави његовог брата. Уочи муслиманског празника бајрама нови господар пође у Ђаковицу да код познатог бакалина купи робе на вересију. Овај га одби уз објашњење: „Нећу да те познајем нити те признајем за господара куће. Пошљи Садик Кећана коме више верујем кад лаже него теби кад говориш истину. Њему ћу дати на вересију робе не само за вашу кућу већ за цело село“. После тога веће мушкарца измени одлуку и поново постави Садика за господара куће.

2. КРУГ ЛИЦА НА КОЈА СЕ ПРОСТИРЕ МОЋ ГОСПОДАРА КУЋЕ

Моћ господара куће простире се на лица рођена у кући, на женидбом доведене женске особе, на лица која бораве у кући као гости и на слуге. Лица рођена у кући, усвојена и стечена женидбом називају се фамилијом, још чешће робљем. Моћ господара куће простире се на његове родитеље и стричеве, њихове потомке, браћу и братучеде.

Усвојење бива на два начина: кад господар прими свог ближег или даљег рођака за члана фамилије и кад усвоји наочече, тј. напуштено дете чији су родитељи непознати. Над њима има моћ као над члановима фамилије.

Женидбом се доводи нова женска особа. Над њом губи моћ њена родбина, а стиче господар куће у коју је доведена. Моћ господара куће над женама својих мушких укућана траје док траје женидбена веза, тј. док се жена отпусти из мужевљево куће и врати у род уз дозволу да се може преудати.

Гост је само делимично и привремено под моћи господара куће: док се налази на његовом „хлебу“, тј. под заштитом и док буде испраћен до сигурног места које сам бира. Ова моћ је веома ограничена и знатно ужа него над члановима фамилије.

Ступањем у најамни однос слуга потпада под моћ господара куће. Она траје док се слуга налази у најамном односу у кући и на имању господара. И над слугом је моћ господара ограничена и унеколико слична моћи коју господар има над гостом.

3. РЕПРЕЗЕНТОВАЊЕ КУЋЕ

Господар репрезентује кућу на скупштинама које доносе одлуке (алб. *sul*) о оружаним акцијама, о издигу са стоком у планину на летњу пашу, о силаску с планине, о заједничком пашарењу, коришћењу заједничких шума и вода, о одржавању путева, времену жетве, мобама, трајању времена за пријем саучешћа итд. Господар треба да је присутан скупштинама зато што најбоље уме да заступа своју кућу и њене економске и друге интересе, да даје предлоге и спроводи одлуке скупштине у својој кући. На тим скупштинама одлучујућу реч има јачица, тј. господари јаких задружних кућа.

Господар одлази на саучешћа, свадбе и весеља и одређује ко ће од његових мушких и женских укућана ићи с њим — каже Азем Мулалић 20. V 1973. г. Њега свуда позивају као представника куће: на свадбене трпезе, крштења, сунете, племенске зборове. Кад је одсутан, може да га замени који укућанин.⁶ Ако не би лично ишао, већ послао неког да га замени, људи би се на њега љутили. Известилац Имер Љајић каже 22. VI 1973. г. да је два пута слао сина у сватове, па су се људи на њега љутили јер су очекивали да ће он доћи да са њима води разговоре. Млађи не умеју да разговарају као искусни господари кућа.

Он дочекује госте који му долазе у посету. Рамиз Бериша извештава 26. VI 1973. г. да само господар куће с њима разговара. Остали укућани ћуте и слушају. Ако би се који од њих мешао у разговор, господар га може ућуткати. Гостима се несме све рећи. За дочек гостију у његовој соби су при руци дуван, кафа или чај.

⁶ Стеван Дучић, *Живот и обичаји племена Куча, Српски етнографски зборник СКА*, књ. XLVIII, Београд 1931, стр. 107.

Као репрезентативном старешини, господару куће припадају коњ, оружје и боље одело за излазак. Док је у кући, носи се као сви чланови фамилије. Кад треба да репрезентује кућу на славама, свадбама, саучешћима и зборовима, треба да има што бољу одећу — каже Имер Љајић 22. VI 1973. г.

Ако нема гостију, господар заузима главно место за трпезом. До њега су најближе мушкарци који су старији по годинама. Мушка деца испод 7 година и жене хране се у женском делу куће, одвојено од мушкараца. Кад су гости у кући и кад се спреми боља храна, обедује заједно са гостима, седећи на одређеном месту и ређајући госте с десне, а своје старије мушке укућане с леве стране. Међутим, како саопштава претходни извештач, има кућа које су навикле своје господаре на бољу исхрану.

Место господара куће је одређено. Кад он улази, сви укућани треба да устану и остану стојећи док он седне — каже Ибиш Кастрати 25. VI 1973. године. У случају смрти господара куће време за примање саучешћа је обично дуже. То не зависи само од његовог положаја у кући већ и од угледа изван ње. Кад би умро гласовити господар, саучешћа су се примала и за годину дана; сада је то краће. За то време нико не може потраживати наплату дугова од ожалашћене куће.

4. ГОСПОДАР КУЋЕ КАО ОРУЖАНИ ПОГЛАВИЦА

Племенско друштво нема стајаће војске. У њему је војник сваки мушкарац који је дорастао за ношење оружја. Свака кућа је стедиште наоружаних људи који се у случају већег оружаног сукоба групишу по крвнородничкој припадности — братствима и племенима.

Господар куће је оружани поглавица људи на свом огњишту. Азем Мућај каже да је кући потребан господар као војни старешина, као што је војној јединици потребан командант. Када не би било господара, не би се знало ко ће, када и на који начин бранити кућу, фамилију, имање и „образ куће“.

Као оружани поглавица господар куће има привилигију да из имовине куће набавља себи оружје, без обзира колико је скупо („макар стајало 100 кеса“), јахаћег коња са седлом, посебан простирач и покровац⁷. То га репрезентује као старешину.

Његова је обавеза да се стара и о наоружању својих мушкараца. Он треба да им купи оружје кад дорасту да га могу носити⁸ и да их увежба у руковању оружјем. Као што војни старешина може привремено да разоружа свога војника, тако и господар

⁷ Gjeçov, op. cit., par. 20.

⁸ Op. cit., par. 21.

куће може да разоружа свога момка и да му привремено „за једну или две недеље забрани ношење дугачког или кратког оружја“⁹. Просторија метохијске куле од камена у којој бораве одрасли мушкарци и у којој се налази огњиште са господаром куће до недавно била је тврђава у којој је смештено оружје (јатагани, топузи, пушке, револвери). По зидовима су пушкарнице ради одбране куће.¹⁰ Данас је тога све мање.

Господар куће организује оружану заштиту фамилије, имовине и свих људи који су на његовом огњишту. Мушкарци су под његовом командом и извршавају заповести. Они су нарочито дужни да чувају „образ“ куће. Ево примера: На дан 3. XI 1970. г. Т. Симонај из Клине „узе образ“ кући Шабанај из Малог Крушева код Клине, јер је био затечен на састанку са девојком из ове куће. Да би „осветлио образ“ своје куће, њен господар П. Шабанај изда хитну заповест својим синовима да убију преступног Симонаја, „да се кући не врате док га не нађу и убију“. Један од синова је уз помоћ своје браће извршио господарево наређење и испалио у Симонаја више хитаца.¹¹

„Образ кући“ узима се и увредом или повредом госта на огњишту господара куће. И та кривица може да се опере само крвљу. Како господар куће као војни поглавица интервениште да се спрече увреде или погибије гостију на његовом огњишту види се из примера који саопштава Ибиш Кастрати 25. VI 1973. г.: пре 12—13 година гости Идриз Хоџе у Јунику почеше да се међу собом вређају и свађају. Кад се један од њих маши оружја, господар куће заповеди својим момцима да се наоружају секирама и разваде завађене: „Не дајте да на мом огњишту мањка коме длака са главе сем ако хоћете да сви изгинемо. Ја одговарам за сваког госта. Пошто изиђу из моје куће и буду испраћени докле желе, нека се бију до миле воље. Не дајте да нам узму образ, да пролију крв на нашем огњишту и да нас увуку у одговорност за крв“.

Заштита фамилије врши се уз претњу крвном осветом. Известилац Азем Мућај каже да сваки наоружани мушкарац једва чека да изврши акт крвне освете. Али, у интересу куће, господар може да заповеди неком од мушкараца да се уздржи од освете и овај је дужан да послуша. Шабан Грош саопштава 16. V 1973. г. да мушкарци не треба да врше освету без наређења свога господара, а господар то може и без знања својих укућана и рођака, иако треба да их хитно о томе обавести како би се повукли у кућни притвор.

⁹ Ор. cit., pag. 20.

¹⁰ Фра Ловро Михачевић, *По Албанији — Дојмови с пута*, Загреб 1911, стр. 89.

¹¹ Списи Окружног суда у Пећи К. бр. 9/71.

Господар куће може да заповеди одређеном оружнику да изврши освету. Такву заповест не издаје невештом и бојажљивом. Најчешће се договори са својим мушкарцима ко ће од њих, како и кога да премлати, рани или убије. При избору води рачуна ко је храбар, хитар, вешт у руковању оружјем, тако да његов поход донесе резултате. Даље води рачуна колико је вешт да се брани пред државним судом по унапред утврђеном договору и да не изда своје укућане који су га подстакли и помогли. Добро је да има доста браће, да је неочењен, како у затвору не би патио због одсуства од породице. А најбоље је ако је спретан старији малолетник који ће бити блаже кажњен од државног суда и у затвору научити какав занат. Известилац Шабан Грош даље каже да извршиоцу крвне освете обично помаже још неколико мушкараца ухођењем жртве. Неки од њих чак је и убију. Али одговорност пред државним судом узима оружник који је за то задужен од господара куће.

Господар куће прима и честитке после извршене освете. Обичај је да током неколико дана после освете познаници и пријатељи честитају господару куће „што је узео своју крв“. Тај обичај није ишчезао ни из градова. Пошто је, пре неколико година, Масар Беголи из Пећи, посредством своје малолетне кћери, у судници Окружног суда у Приштини осветио свога сина, примао је честитке током неколико дана — саопштава Емин Госка из Пећи.

Господар одређује и када треба извршити освету. При томе води рачуна да је кућа наоружана и економски спремна да поднесе све последице (кућни притвор, трошак одбране пред државним судом, тешкоће око обраде имања, издржавање осветника у затвору итд.). Он одређује и да се за извесно време сви његови мушкарци уздрже од освете, уз објашњење да је „слађа освета која дође после сто година“. Обичајно право не познаје застарелост, а страх од освете дуже траје.

Господари завађених кућа одлучују о примирју. Код њих долазе посредници (алб. *ndermjëtës*) да траже привремени прекид непријатељства. Господари бирају чуваре бесе (алб. *bestar*) које шаљу да изваде од повређених дозволу за слободу кретања (бесу) својих мушких укућана који су пали у дуг крви.¹² Господар повређене куће наређује својим укућанима да се привремено уздрже од сваког напада на крвнике, објављујући да им је дао дозволу да се слободно крећу за одређени број дана („од сунца до сунца“). Он одговара чуварима бесе својим животом и чашћу да ће његова заповест бити поштована. Чувари бесе саопштавају дозволу о слободи кретања господару угрожене куће.

¹² Милутин Р. Буричић, *Лично јемство у правним обичајима Арбанаца у северној Метохији — дорзонија*. Докторска дисертација брањена на Правном факултету у Београду октобра 1973, стр. 170—174 (рукопис).

Шабан Грош саопштава да господар куће може и одустати од крвне освете и пристати на обичајно судовање и наплату штете — крвнине. То може да учини на своју руку само кад прашта крв свог погинулог сина. Али, ако погинули има браће, потребан му је и њихов пристанак. Ако је господару куће погинуо брат, братанац или који даљи сродник, може се одрећи освете само уз пристанак осталих мушких укућана.

И господар угрожене куће предузима све мере да се заштити од крвне освете. Своје мушке укућане (није обичај да се освета врши над женама) повлачи у сигуран заклон — кућни притвор. Ту организује стражу која чува кућу од упада осветника. После убиства Ејуп Дема из Ступа 1966. год., кућа Ариф Берише из Трстеника, из које су биле убице, налазила се годинама у кућном притвору. Господар Ариф Бериша редовно је распоређивао своје момке да држе оружану стражу на прилазима куће да не би Шаље из Ступа провалили и осветили свога братственика и племеника Ејупа. За неколико година у кућу Ариф Берише није могао нико да уђе пре него што се провери да није осветник.

Према казивању Мурата Кадри Шаље, барјактара из Истонића, од 11. VIII 1969. г., господар куће је одлучивао ко ће поћи на војну службу за време турске владавине. Одлучивао је хоће ли неки његов момак поћи у турску војску или ће наћи плаћеног најамника да служи војску уместо момка из куће. И за време другог светског рата (1941—1944) господар је одлучивао хоће ли и кога послати на војну службу у окупаторске добровољачке одреде — вулнетаре. Припадници НОП-а су обично на своју руку, не питајући господаре, одлазили у партизанске јединице и НОВ.

У несигурним приликама, за време немира, хајдучија и пљачки, господар куће је одлучивао ко ће се бавити „пљачкашким начином привређивања“. Наређивао је и ко ће од његових оружника помоћи пријатељу да одбије најезду и спречи пљачку, коме ће бити дат уток, кога оружаном пратити ради провођења од једног до другог сигурног места, ком селу послати оружаног чувара да брани и својим присуством представља своје братство и племе. Он је бирао савезнике у спречавању најезде и пљачке, па чак и у опирању регуларним јединицама турске, а касније и југословенске војске 1918. године.¹³

Сав плен припадао је кући и њиме је управљао господар. Он управља имовином коју његов момак украде или добије за војне заслуге. После Берлинског конгреса 1878. године једном оружнику из куће Фетаху у Раушићу додељено је имање за за-

¹³ Оп. цит., стр. 158—164.

слуге у турској војсци. Том имовином је као задружном управљао господар куће. Пре десетак година подељена је на исти начин као остала имовина бројне породичне задруге.

Ибиш Кастрати извештава 25. VI 1973. г. да господар куће данас васпитава укућане да избегавају све што доводи кућу у опасност која угрожава имовину, „образ куће“, живот и слободу мушкараца, а посебно господара куће. Ниједан мушкарац не би требало да изазива туче и свађе, најмање са својим рођацима. Дозвољава се самоодбрана и одбрана укућана, рођака, гостију, сапутника. Непослушни се излаже опасности да га господар одели како би сам сносио последице својих престапа.

Као оружани поглавица господар куће не може да капитулира тако што би се са целом фамилијом предао кући којој дугује крв и тиме се потчинио њеном господару, изгубио статус слободе и постао роб свога повериоца. Мурат Кадри Шаља саопштава да то не дозвољава фис, који више воли да у освети изгуби једног од својих братственика него да једну од својих кућа преда непријатељу. Ибиш Кастрати (25. VI 1973. г.) и Имер Љајић (20. X 1972. г.) саопштавају старији обичај по коме господар куће може да свеже момка и да га тако преда господару чије је интересе повредио. Предајући га везаног формално дозвољава да се над њим изврши освета: „Ево ти везаног крвника па ради са њим шта хоћеш. Мене ради можеш му кожу скинути или га убити“. Према казивању Мурата Кадри Шаље, за време турско дешавало се да поверилац крвног дуга убије тако везаног крвника. Обичај предаје везаног дужника крви оштећеној страни подсећа на установу *deditio* у римском праву. Ниједан извештач не саопштава да се тај обичај практиковао после 1935. године.

Овај обичај у северној Албанији до недавно је био спојен са колективном молбом за одрицање од освете при умиру крви. А. Јовићевић¹⁴ и Богишићев извештач Јован Лазовић¹⁵ забележили су да је у целој Малесији био обичај да се убици вежу руке и нож о врату, па се у присуству главара, војвода, барјактара, свештеника и пријатеља преда повређеној кући, где преклони главу преко пријеклада на њеном огњишту, уз молбу упућену господару куће да га ослободи, што је овај често и чинио зато што је срамота убити госта на свом огњишту. Тиме се повериоцу крвног дуга чинила част — изврчиван му је везан крвник да сам одлучи хоће ли га ослободити.

¹⁴ Андрија Јовићевић, *Малесија, Српски етнографски зборник СКА*, књ. 27, Београд 1923, стр. 80.

¹⁵ Бранислав Недељковић, *Канун Леке Дукађина — Арбанашко обичајно право*. Из рукописне заоставштине Валтазара Богишића, *Анали Правног факултета у Београду*, октобар—децембар 1956, стр. 469—470.

5. ЕКОНОМСКА МОЋ ГОСПОДАРА КУЋЕ

Господар је одговоран да су му сви укућани економски обезбеђени, да имају смештај, исхрану, одећу, огрев и осветљење. На њега пада терет подмиривања економских потреба куће. У приликама затворене природне привреде то није било лако. Морала је да постоји чврста економска дисциплина и послушност свих укућана. Сва економска добра концентрисала су се у рукама господара. Без тога би дошло до расипништва и глади. Укућани не би могли да нађу економску заштиту на другој страни. Ако би напустили кућу, изгубили би онај статус слободне који имају у њој.

Економска моћ господара куће простире се на распоређивање радне снаге, вођење благајне и економата.

а) Распоређивање радне снаге

Стеван Дучић с правом пише да је господар куће био глава и управитељ коме се безусловно и до невероватности укућани повинују.¹⁶ Он се стара за напредак људи и домаћинства¹⁷, главни је економски планер и води рачуна да земљиште буде обрађено и стадо унапређено¹⁸. Он брине за повећање броја укућана, за проширење земљишних површина у својини куће, за повећање количине покретних ствари. Планира грађење ложница за нове породице, проширење кућних просторија, колиба, стаја и других споредних просторија.¹⁹ Одлучује о броју грла стоке коју ће кућа држати, издигу на летњу пашу, силаску с планине, ко ће се бавити сточарством а ко земљорадњом. Андрија Јовићевић је о томе навео илустративан пример Ус Турка Никмартинија, војводе и господара куће.²⁰

Господар одлучује ко ће од његових мушких укућана поћи на рад код других „у зајам“ или бесплатно. Он распоређује ко ће се бавити занатима, ко се запослити изван куће, ко сарађивати са органима државне власти, а данас и ко ће отићи на рад у иностранство, а ко остати да обрађује пољопривредно имање, ко правити прекршаје око сече дрва у друштвеној шуми. Укућани не могу ни код кога да раде без налога господара куће. Они су дужни да безусловно слушају и да иду куда им он заповеди.²¹

¹⁶ С. Дучић, оп. цит., стр. 158—164.

¹⁷ Гјеџов, оп. cit., par. 21.

¹⁸ Ибидем.

¹⁹ Оп. cit., par. 20.

²⁰ А. Јовићевић, оп. цит., стр. 79.

²¹ Гјеџов, оп. cit., par. 23.

У великој кући Шех Техира у околини Ђаковице која има 103 члана, сви су потчињени господару: 20 учитеља, мушкарац који тера жито у млин, две домаћице, три пекара и сва остала фамилија.

Господар врши дневни распоред радне снаге. Азем Мулалић, господар велике породичне задруге у селу Ложане код Пећи, саопштава 20. V 1973. г. да врши сваке вечери оперативни распоред радне снаге за следеће дане. Он одлучује шта ће радити тракториста, шта комбајнер, шта други с камионом, ко ће чувати овце и говеда, ко радити на њиви, ко поћи на пијацу, ко чувати кућу и фамилију. Нико из куће не може да одсуствује без његовог одобрења. Ни жена у род не може поћи без његове дозволе. Он јој даје пратиоца да је одведе и доведе. Његово казивање верификује се и исказима осталих известилаца.

У сезони пољопривредних радова (пролећна и јесења сетва, косидба и жетва) које треба што пре обавити, господар врши мобилизацију мушке и женске радне снаге. Рамиз Бериша каже 12. VII 1972. г. да господар може наредити пост, тј. да не спавају мушкарци са женама у ложницама, већ у гостинској одаји код њега. То чини да би му фамилија током ноћи прибрала што више физичке снаге за послове који им предстоје у току сезонских радова.

Господар врши и дневни надзор над својим робљем. С. Дучић пише да су у неким деловима Албаније, где су услови за живот повољнији, господари задружних кућа имали нарочите видиковце („ћошкове“) с којих, у присуству гостију, посматрају укућане на послу.²² Он надзирава чланове домаћинства како не би направили штету или квар.²³ Поменути извештач Азем Мулалић каже да као господар обилази имање, надгледа робље, упућује како треба радити на њивама, вртовима, ливадама и воћњацима, надгледа чобане и обилази их на планинским пашњацима да провери да ли стока има доста траве и соли, а фамилија брашна и посуда за купљење мрса. Он ради у дворишту око пчела и стара се да 22 детета из његове куће иду у школу.

Господар је чувар куће и жена. Зенун Салихај из Сушице каже да господар има право да обилази ложнице своје браће и синова, да проверава како жене одржавају чистоћу и како се брину о нези деце. Он заповеда домаћици (алб. *baçica*) или редушама како ће дочекати госте и употребљавати мрс.

Господару нема нико право да заповеда или да га шаље на посао. Он бира шта ће да ради. У великим кућама укућани не могу тражити од њега да ради теже физичке послове, већ само да господари.²⁴

²² С. Дучић, оп. цит., стр. 107.

²³ Gjeçov, op. cit., pag. 21.

²⁴ Op. cit., pag. 23.

Покорност господару известиоци упоређују са покорношћу стада чобанину. Имер Љајић каже 17. VI 1973. г. да је „робље у кући као стадо у тору, а господар као чобанин. Ако овца не иде уз чобанина, вук ће је појести, а ако робље не слуша господара, може да пострада, да гладује, да се смрзава, да изгуби слободу или буде убијено“. Сваки укућанин треба да извршава заповести господара па ће бити заштићен колико и остали чланови фамилије.

б) Вођење благајне

Сва новчана средства куће концентрисана су у рукама њеног господара. Једино он носи новчаник. Два новчаника у једној кући не могу постојати. Он има право на све приходе укућана без обзира како доспевају у кућу: по основу купопродаје, зајма, пљачке, зараде, поклона и сл. Ти приходи су већи уколико је кућа јача и богатија.

Известиоци Азем Мулалић и Азем Мућај саопштавају да господари примају све приходе који доспевају у кућу. Њима предају дневне пазаре занатлије, момци који раде на циркуларима, шофери од превозништва, комбајнери, трактористи од услуга извршених другим лицима, момци који се баве продајом пољопривредних производа на пијаци. Сваки мушкарац треба свакодневно, обично у присуству осталих, да положи рачун о томе колико је новаца и на име чега добио, какве је расходе имао, колико је потрошио за личне потребе.

Сва лица у радном односу, без обзира на занимање (радници, учитељи, професори и др.), дужни су да предају своје личне дохотке господару куће, па чак и да кажу што им је и на име чега одбијено од личног дохотка. Они који су привремено запослени ван места сталног боравка и у иностранству шаљу своје зараде господарима. Тако је по косовским селима, а често и у градовима.

Господарима се даје новац којим се при веридби прстенују девојке из куће, као и сав новац којим кућа вереника плаћа откупнину за девојку и набавку њене опреме (алб. *šeiz*). Он прима новац одређен од обичајног суда на име крвнине — кажу известиоци Мујо Хаџија из Бање и Зенун Салихај из Сушице 20. I 1979. г.

Господар куће врши и све издатке за фамилију. Даје џепарац мушким укућанима када иду у посете пријатељима. Даје деци новац потребан за куповину школског прибора. Плаћа трошкове лечења. Одлучује хоће ли по решењима судија за прекршаје и судским одлукама платити новцем или ће мушког укућанина послати да казну издржи у затвору. Он, даље, подмирује све издатке за кућу: плаћа друштвене обавезе, траварину, шумску

таксу, оправке пољопривредних алата и машина. Плаћа откупнину за вереницу, строго о року измирује крвину. Исплаћује куповину земљишта и стоке.

О стању благајне извештава одрасле мушке укућане. Они му, обично, верују и без полагања рачуна. Азем Мулалић и Азем Мућај кажу да господаре кућа нико не пита колико имају новаца. Када покушају да поднесу рачуне, укућани им кажу: „Ви то знате, то није наш посао“.

Без господара не могу се извршити никакве исплате зато што је благајна код њега. Бранко Војиновић из Пећи саопштава 29. I 1973. г. да је покушавао од неког сељака у Дубовику да наплати своје потраживање од 1.000 динара, али је више пута био враћен с прага уз образложење да господар — дужник није код куће, а да мушкарци ништа не знају о датом односу. Одбијање повериоца са прага је начин којим инсолвентни господар избегава сусрет и одбија исплату дуга. Остали укућани нису позвани да разговарају о плаћању дугова. Известилац Зенун Салихај каже да повериоци могу захтевати да уђу у гостинску собу и сачекају господара док се врати, а онда одбити да напусте његово огњиште док наплате дуг. Мушки укућани дужни су да им то дозволе. Овај известилац, даље, додаје да се господар не може дуго крити ни остати у кућном притвору због дуга. Када се појави изван куће, поверилац га може срести у друштву људи, „ставити руку на њега“ и упитати га докле ће се крити и када ће платити. Да не би дошло до свађе, дужник треба да прецизира место и рок враћања и да зато даде гаранте — чуваре бесе (алб. dorzon).

в) Вођење економата

Известиоци Бајрам Етемај и Музлија Мухарем, као и Мујо Хацијај и Зенун Салихај, наводе да је господар куће главни водитељ економата. Он не може кућне ствари држати као новац, јер њих треба сместити, одржавати и чувати. Зато постоје задужена лица.

У договору са чобанима одлучује које ће грло стоке држати за приплод, које заклати за зимницу или дочек гостију, нарочито при женидби мушкараца, а које продати. Он газдује амбарима за жито и кошевима за кукуруз и одлучује када и коју количину жита самлети, купити или продати. Распоређује која ће количина вуне бити подељена ужим породицама у кући за домаћу радиност, а шта ће бити изнето на пијацу. Стара се о одећи и обући укућана и набавља све предмете за кућну потрошњу. Лично и одједном купује обућу за сву фамилију и књиге за децу. Набавља дуван и лично га дели пушачима у кући.

Он се договара са „бачицом“ шта ће од воћа, мрса, млека и млечних производа, меда и др. бити употребљено за исхрану, а шта се може отуђити. Зна колико има мрса у кући до последњег килограма. Без његовог одобрења не може се ништа отуђити, ни кокошка заклати за дочек гостију. За време оброка за трпезом дели мрс мушким укућанима. Док он не раздели месо из чанка на трпези, ниједан мушкарац га неће окусити.

Без господара се не може дочекати ни гост, јер он носи кључ од „долапа“ где се налазе шећер, чај или кафа за госте. Он одлучује колико ће његова одива спремити шеиза (девојачка опрема) и лично предаје вуну, памук, конач и друге материјале вереницима да спреме шеиз.

Једино не спада у делокруг господаревог економата девојачка опрема коју донесе из рода, а то је обично веш и вунене тканине за ложницу. Али господар одлучује хоће ли дозволити да жена са собом однесе шеиз за случај раскида женидбене везе. Иначе, жена у кући не може држати никакву особину. Ако би неко поклонио жени које грло стоке, не би га могла држати у економату свога господара јер би припало кући. Мора га дати на чување изван куће, а приходе примати само у новцу и употребљавати за набавку опреме за ложницу. Не може уносити мрс којим би посебно хранила своју децу.

6. ОДГОВОРНОСТ ГОСПОДАРА ЗА СВОЈЕ УКУЋАНЕ

Под својима се разумеју рођена или усвојена деца, родитељи, браћа и њихови потомци, стричеви и други братственици који са њим живе у истој кућној заједници, као и женска чељад. За све њихове поступке — речи и дела — у односу на лица изван куће одговара господар.

Разликује се: одговорност за деликте, грађанскоправна одговорност и одговорност пред обичајним судом.

а) Одговорност за деликте

У остацима друштва племенске војне демократије господар је поглавица без чијег наређења укућани не смеју да направе никакву повреду туђег добра и туђих интереса. Пре свађе или оружаног сукоба мушки укућани се договоре ко ће коме, на какав начин и какво зло направити. Господар куће има одлучујући утицај на тај договор. Зато се увек претпоставља да су мушка лица извршиоци његовог наређења. Он одговара за њихово понашање онако као што војни поглавица одговара за своје војнике — каже помоћник господара куће Азем Мућај у свом исказу

од 23. IX 1973. г. Оштећени и не именује личност учиниоца деликта, већ саопштавају да им је зло нанео господар куће деликвента — саопштава известилац Ибиш Кастрати. Он одговара за сва зла која учине његови укућани. Како кажу Бајрам Етемај и Мухарем Музлија 15. IX 1972. г. одговара „за крв, за рану, за свађу, за дугове и за речи својих укућана”. Слична одговорност постојала је и у српском средњовековном праву. Господар куће био је дужан да плати штету или да преда оштећеном укућанина који је зло учинио.²⁵

За дугове у крви господар одговара целокупном својом личношћу. Он је део колектива који је запао у крвни дуг и може бити убијен ради освете ако се на умиру крви не искупи плаћањем крвнине. Најспособнија и најутицајнија је личност у кући и оштећена страна њега вреба „ако јој пуни око”, тј. ако јој се физички свиђа да баш према њему изврши крвну освету — наводи поменути известилац Кастрати. Он саопштава како је пре 25 година у селу Мали Штупељ момак ранио човека и тако довео своју кућу у дуг крви. Рођаци поврћеног одлучише да се освете над личношћу господара деликвентове куће, пронађоше га и убише. Слично је било и код друге свађе у Ругови. После туче између момака из братства Љаљићи са момцима из племена Кастрати, повређени момци сиђу са планинских пашњака у равницу, нађу господара куће нападача и премлате га.

Господар одговара и за „бесчастеће” деликте својих људи. Известиоци Имер Љаљић и Ибиш Кастрати саопштавају да, ако неки мушкарац „узме образ туђој кући” (прељубом, разбијањем врата, залажењем у просторије резервисане за кретање жена итд.), одговара његов господар. Он је дужан да понуди обештећење, код прељубе да плати трошкове једне женидбе, макар свом мушкарцу који је преступио одложио женидбу зато што је новац намењен за куповину невесте употребио за обештећење.

Крађа је нечастан имовински деликт. Известилац Ибиш Кастрати наводи 25. VI 1973. г. да се покрадени или оштећени чије је грло стоке (посебно пас) убијено обраћају господару куће онога који је починио дјело. Господар је дужан да плати штету, а према казивању Зенун Салихаја од 8. I 1979. г. још и да се извини оштећеном господару и да му захвали што се, избегавајући крвну заваду, задовољио накнадом материјалне штете. Ако би господар куће игнорисао захтев оштећеног изјавом да он то зло није учинио и да неће да зна за то, оштећени би га могао физички гонити као да је он сам учинио крађу или другу штету. Слична

²⁵ „И ко зло учини, брат или син или сродник, који су у једној кући, све да плати господар куће, или да даде ко је зло учинио”. Никола Радојчић, *Законик Цара Стефана Душана*, САН, Београд 1960, чл. 71.

одредба о одговорности господара постојала је и у држави Немањића.²⁶

Према казивању свих извештача, господар одговара и кад лично није сагласан са поступцима и преступима својих укућана. Његова одговорност образлаже се пропуштањем надзора и попуштањем стеге над укућанима. Она је објективне природе; сви укућани зову се именом свога господара.

Известиоци даље саопштавају да се господар куће не може ослободити одговорности деобом од својих укућана који су направили деликт. Деоба после деликта сматра се лукавством срачунатим на избегавање одговорности. Чак ако је деоба куће непосредно претходила деликту, истражује се да није намештена ради избегавања одговорности за претходно припремани деликт.

б) Грађанскоправна одговорност

Грађанскоправне уговоре закључује господар куће. Он одговара и за њихово испуњење. Само он је респективни представник своје куће и само његове изјаве су пуноважне. Без учешћа господара не могу се закључивати уговори о отуђењу непокретних и покретних ствари, нарочито не уговори који се закључују код куће. За сваку ствар везано је име њеног господара и треба да се отуђи лично од стране њега или у његово име. У трговини код куће купац се обраћа непосредно господару који одговара за кућу и њену имовину. Ко би га игнорисао и прибављао ствари од његових укућана, улазио би у ризичан посао који господар може да побија.

Сурја Пуповци сматра да једино господар има пуну пословну способност да у име своје куће закључује правне послове, док остали чланови породичне задруге имају ограничену пословну способност.²⁷ Ђечов каже да чланови домаћинства не смеју ништа да продају, купе или замене.²⁸ Извештач Азем Мулалић саопштава да се без одобрења господара не сме ништа прибавити ни отуђити. С. Дучић констатује да се сва кућна имовина зове „домаћиновом” и да укућани неће чак ни већи наруч дати некоме изван куће без његовог одобрења.²⁹ Бајрам Етемај каже 4. VI 1973. год. да сами укућани неће да закључују никакве уговоре без господара куће, већ заинтересоване упућују њему.

²⁶ „Ако су власници известили господаре, а господари се направили као да не знају, да се ти господари казне као разбојник и лопов”. Н. Радојчић, оп. цит., чл. 129.

²⁷ Сурја Поповци, *Грађанскоправни односи у Законнику Леке Дукађинија*, Приштина 1968, стр. 84.

²⁸ Ђеџов, оп. cit., par. 23.

²⁹ С. Дучић, оп. цит., стр. 107—108.

Овде се постављају два питања: прво, каква је судбина уговора који би закључио укућанин без господара куће и, друго, може ли господар увек непосредно закључивати уговоре и шта ће бити са уговорима које закључе његови мушки укућани по његовом налогу.

Уговор који закључи укућанин у своје име не обавезује господара куће. Такав уговор је рушљив. Известиоци Зенун Салихај и Зенељ Нимони саопштавају да ако укућанин отуђи непокретну или покретну ствар која припада кући, господар куће може захтевати од купца повраћај ствари, уз образложење да је ствар украдена и продата без његовог знања и одобрења. Пошто нико нема право да располаже украденим стварима, па ни члан фамилије, купац је дужан да је врати њеном господару, а овај ће њему плаћену цену. Ук Краснићи наводи 2. VII 1973. г. како је: један мушкарац у своје име продао биволицу која се налазила на чувању код трећег лица. Господар куће је интервенисао код чувара и затражио повраћај биволице, наводећи да је украдена и продана без његовог одобрења, и понудио повраћај цене. Позивајући се на крађу куће, господар побија уговор свога укућанина који није поступао у његово име. Противна страна то прихвата зато што не жели да улази у свађе са господаром. Али, будући да одговара за свог укућанина, господар је дужан да купцу врати све оно што је овај дао као противвредност за украдену ствар.

Ако се купац не устручава од свађе са господаром ствари, може, уздајући се у своју снагу, одбити његов захтев. Известилац Бајрам Етхемај каже 4. VI 1973. г. да господар куће може да поврати ствар коју је отуђио његов укућанин само уз пристанак купца, јер се овај може успротивити наводом: „Тебе не познајем. Ствар сам добио из руку тога и тога и теби је не дам”. Тада господару куће остаје да спорни однос расправи физички. Но, овакви случајеви су ретки. Обичајни суд (алб. *plešnja*) у сваком случају вратио би ствар њеном господару.

Ако је предмет малог значаја (зајам жита или давање ствари на послугу), није обичај да господар куће руши такав посао зато што не жели да омаловажи свога укућанина који није нанео трајну штету имовини куће.

Другчије је када се уговори закључују или отуђује на пијаци. Пијаца је место где се обично стичу господари са својим стварима намењеним размени. Будући да господари кућа не могу бити увек поред својих ствари на пијаци, замењују их њихови мушки укућани. Они се на пијаци казују именованим својих господара, наводећи да и ствари припадају њиховим господарима. Купци и продавци се претходно упознају и пред сведоцима легитимишу именима својих господара. Купац неће да прибави ствар пре него што сазна чијој кући припадају продавац и ствар. Тако поступа и продавац, нарочито када продаје ствар на вересију. На пијаци се уговори закључују у име господара кућа. При њиховом зак-

ључењу уговарачи који нису господари бивају упозорени: „Пази добро шта радиш, да те не кара твој господар куће”. Будући да се на пијаци размена врши у име господара, то је овај одговоран за послове које закључи његов укућанин. Уговор има снагу као да га је закључио господар.

Известилац Зенун Салихај каже да господар одговара за превару коју при уговору учини неко од његових мушких укућана (жене не закључују уговоре у име господара). Ако мушки укућанин, тргујући на пијаци у име свог господара, представи да ствар коју отуђује има одређене квалитете, па купац касније сазна да је преварен, он ће се рекламацијом обратити господару куће а не мушкарцу који му је непосредно продао ствар. Тако ће поступити и у случају скривене мане или повраћаја ствари која није издржала пробу. У свим тим случајевима господар ће саслушати мушкарца који је вршио размену, а затим уредити однос са купцем.

Исти известилац саопштава да је господар куће одговоран за све уговоре које закључе његови мушки укућани. Ако мушкарац који није господар куће уговори какав грађевински посао, сматра се да се о томе претходно договорио и да поступа по налогу господара куће. Зато се наручилац радова обраћа господару извођача са захтевом да се изврши или раскине уговор о грађењу, превозу и другом делу, као што се господар извођача обраћа господару куће наручиоца за наплату ненаплаћене цене.

Господар одговара и за оставу. Ако његов укућанин прими ствар на оставу или овцу да је презими, за то одговара господар куће. И обратно, ако мушкарац из куће да ствар на оставу, казује име свог господара који може подићи ствар са оставе или послати кога да то учини. Господари кућа су да уреде ове одnose.

Господар одговара и за исплату цене када је његов укућанин трговао на вересију. Претходни известилац наводи пример свога сина Мухамеда, који је у задружној продавници подигао на вересију робе у вредности од 15.000 динара, без његовог претходног одобрења. Пошто је продавац о томе упознао известиоца, овај је, као господар одговоран за поступке својих укућана, платио дуг и истовремено лишио сина кредитне способности, упозоравајући продавца да други пут никоме од његових укућана не даје робу на вересију. Господар одговара не само за ствар која се изда из куће, него и за ствар која се унесе у кућу. Он треба да зна на који начин су његови укућани дошли у посед одређене ствари и под каквим условима.

Одговорност господара темељи се на чињеници да он не сме да дозволи да се грађанскоправни однос претвори у деликтни. Ако би се господар ограђивао од одговорности за послове својих укућана, то би значило да се одриче њихове заштите. У племенском друштву обавеза се везивала за личност и за њу се

одговарало целокупном личношћу. Таква одговорност није изчезла на косовском селу. То значи да поверилац гони туђег мушког укућанина који га је, без знања свога господара, преварио или оштетио. То није гоњење пред грађанским судом савремене државе, већ физичко гоњење при којем би могао бити и убијен неко из куће господара који одбија одговорност за своје робље. Поменути извештач каже: „Као господар куће не смем дозволити да мој син, брат или било који укућанин због новца или ствари коју је трговао буде физички гоњен или убијен. Ако би до тога дошло, морао бих да га осветим или да пристанем да ми убица плати крвнину уз одбитак новца који му је моја кућа била дужна“. Страх од крвне заваде и освете је основна окосница према којој су уређивани односи у племенском друштву. Зато господар куће и прихвата грађанскоправну одговорност за своје укућане.

в) Одговорност пред обичајним судом

Господар одговара за своје укућане пред братственичком скупштином (алб. kuvenda) и већем стараца (алб. pleçnia). Известиици Шабан Грош и Голуб Дончић наводе 16. V 1973. г. да се пред обичајним судовима јављају господари кућа, без обзира што су повод обичајном судовању дали њихови укућани. Господар је једини представник и пуномоћник свих укућана.

Извештач Ибиш Кастрати каже 25. VI 1973. г. да господар куће одговара пред обичајним судовима за све укућане, макар их било стотина. Господар оштећене стране започиње судски спор тиме што шаље своје емисаре (алб. ndermjetës — посредник) да пренесу његову тужбу господару куће штетника. Тужба се може заснивати на поузданим доказима или сумњи. Тужени господар дужан је да испита сваку тужбу, да преко својих укућана и на други начин провери тачност њених навода. Ако укућани поричу тужбу, а тужилац нема поузданих доказа, господар тужене куће може захтевати да му се укућани закуну да ни један од њих није учинио оно зашто је тужен. Затим господар може оспорити тужбу и понудити правдајућу заклетву са саклетвеницима.³⁰ Ако се не може оправдати пред тужилачком страном, дужан је да јој плати накнаду штете у висини и на начин како одлучи обичајни суд (код крађа обично двоструко). Ако би господар тужене куће игнорисао тужбу, оштећена страна могла би га физички гонити и своју штету наплаћивати из његове имовине, што би водило крвним завадама и осветама.

³⁰ Милутин Р. Ђуричић, Арбанашка заклетва — Беја, Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена, књ. 46, Загреб 1975, стр. 5—144.

Господар куће Имер Љајић саопштава 22. VI 1978. г. да за сваки преступ укућана обичајни судови траже изјашњење господара куће. Он каже: „Кад би се неко од мојих људи свadio са киме, направио штету, затворио неке пут или јаз за наводњавање или учинио што друго, обичајни судови не би звали на одговорност учиниоца већ мене као господара и питали ме да ли је то учињено са мојим знањем и по мојој наредби или је то мој човек чинио ,на своју руку и на своју главу‘, тј. самовољно. Као господар треба да се изјасним. Ако је учињено са мојим одобрењем, треба да то кажем и образложим. Ако је противу моје воље, без мога знања и налога, треба да кажем да за то неznam, да се не слажем са поступком свога укућанина, да нећу дозволити онако како је он започео. У овом другом случају треба да стегнем свога човека да прекине са самовољом, да дозволи пролаз путем или провод воде јазом. Ако ме укућанин не послуша, дели се кућна заједница. Али, ако је мој човек направио непоправљиву штету, убио или ранио човека или чијој кући узео образ, на мене као господара пада одговорност мојим животом ако се не искупим плаћањем крвнине.“

Исти извештач даље саопштава да лице које није господар нема активну легитимацију за покретање спора пред обичајним судом. О свакој неправди коју му неко нанесе дужан је да обавести господара који одлучује хоће ли се као заступник куће јавити у улози тужиоца или ће ствар регулисати на други начин. Господар бира средство којим ће да заштити свог укућанина (самосуђем, тужба пред обичајним судом, тужба пред државним судом итд.). Он финансира све издатке око вођења спорова, који нису ништа мањи пред обичајним него пред државним судом. Ако би неко од људи из куће покушао да води спор самовољно или да се понаша самосудно, поступа „на своју главу“ и кућа треба да се дели. Чим сви људи у кући нису мишљења господара, кућа треба да се дели.

7. УНАПРЕЂЕЊЕ ФАМИЛИЈЕ И ЖЕНИДБЕНИ ПОСЛОВИ

Моћ господара куће простире се и на женидбене послове својих укућана. Ту спадају: закључења веридбених уговора, плаћања откупнине за девојку, свадбене свечаности, пријем под своју моћ невесте, отпуштање испод своје моћи верене девојке, одлазак у првичје, отпуштање испод своје моћи жена, давање имена деци.

а) Једна од првих дужности господара је да увећа фамилију и прошири пријатељске везе своје куће и свога братства са другим кућама и племенима. То чини женидбом својих мушких укућана, веридбом и удајом својих кћери и братаница.

Редослед женидбе и удаје утврђен је обичајима. О томе саопштава Азем Мућај 23. IX 1972. г.: Редослед женидбе се зна, прво треба оженити старијег па млаћег. Без реда се жени само мушкарац који отме девојку. Но, отмичар нема право да од господара тражи паре да купи другу жену. Господар мора да рачуна да ће накнадно платити цену за отету невесту. И за веридбу девојака зна се ред, прво старије па млаће.

Бајрам Гаши из Добруше 4. VI 1973. г. и Шабан Грош 16. V 1973. г. саопштавају да при веридбама господари кућа имају главну реч. Али њихова права су ограничена утицајем њихових мушких укућана и братстава. Обичај је да се господар договори са својим укућанима и рођацима о ваљаности намераване пријатељске везе. Она је од значаја за цело братство. У првом реду се испитује да ли је часна кућа са којом се намерава успоставити женидбена веза, тј. је ли поштена, је ли са њом нечасно успоставити женидбене везе, да ли је јака и каква је њена прошлост. Осим тога, пре веридбе девојака господар куће проверава код својих мушких укућана (жене немају право да дају веридбене речи) да нису коме без његовог знања обећали девојку. Поводом закључења веридбеног уговора може доћи до крвне заваде. Преварити девојку представља опасност за цело братство. Опасност такође представља испросити већ верену девојку. Но, ако би се десило да без већања са укућанима господар испроси девојку за једног од својих укућана или обећа девојку из своје куће другоме, такав акт је ваљан, тако да га рођаци и укућани не би могли ништити без опасности од западања у крвни дуг.

Бајрам Етемај и Мухарем Музлија у свом исказу од 15. IX 1972. г. наглашавају потребу да се господар договори са родитељима девојке пре него што је обећа просцима. Женидбени пријатељ треба да се допада свим укућанима. Ако би господар на своју руку обећао девојку или ако би то на своју руку учинио отац те девојке, могло би доћи до деобе куће. Други известиоци наглашавају да је у прошлости господар имао неограничена права при закључењу веридбеног уговора. Тако Азем Мућај саопштава 23. IX 1972. г., да је у старо време господар куће могао сам да одлучи о веридби и женидби својих укућана. Довољно је било да каже укућанима и братственицима да је нашао девојку за тога и тога мушкараца. Његовој одлуци није могло да се приговара. Тога има још и данас. И данас господар може да вери девојку за сина или брата а да претходно о томе са њима не разговара. Тако исто може да обећа девојку из своје куће без питања осталих укућана. Али мора да пази да не западне у крвне дугове поводом веридбених уговора. Зато је боље да се консултује са осталим укућанима.

Према исказу Шабан Гроша од 16. V 1973. г. у Ругови и данас господар куће закључује веридбене уговоре. Он долази код господара куће из које је девојка, на његово огњиште и од њега „узима реч за девојку“.

б) Господар отплаћује вереницу. Азем Мулалић каже да он као господар породичне задруге плаћа откупнину у вредности „пола крви“ за сваку девојку коју испроси за свог мушког укућанина. Он носи вереницама и материјал од чега треба да спреме опрему за своју ложницу (šeiž).

в) Господар организује свадбене свечаности. Он припрема свадбу, позива сватове и свадбаре. Имер Љајић каже 22. VI 1973. г. да господар има главну реч код свадбе. Он позива рођаке да се с њима договори о обиму трошкова, издацима за свадбу, сватовима. Са рођацима се договара како ће дочекати сватове, да свак заузме место које му припада по обичајном реду, да свадба прође поштено, да се сачува образ куће, да се онемогући да сват или свадбар нанесе какву увреду женама и да се сватови крећу дисциплиновано као војници.

г) На свадбеним свечаностима врши се свечани акт преноса моћи. Невеста прелази испод моћи свога господара под моћ господара куће из које је момак. Тај пренос моћи врши се у родитељском дому девојке и за њега је потребно присуство оба господара. Имер Љајић каже 22. VI 1973. г. да господар куће када му се жени син, брат или братанац треба да пође у сватове да доведе невесту. Ако не би лично пошао, пријатељи би му замерили „што је заборавио да пође да преузме моћ над невестом“. Исто тако господар куће из које је девојка треба да буде присутан свадби да би предао моћ над невестом која прелази у другу кућу. Описујући даље начин примопредаје моћи, известилац наставља:

— Стари је обичај да господар куће момка узме невесту из руке господара куће девојке. Господар девојачке куће поведе господара момка до одаје у којој се налази девојка, па каже: „Ево ти девојке. Од сада је у твојој руци и под твојом моћи (алб. fuqia)“. Пошто баци ситан новац женама које се налазе у одаји код девојке, господар момка пружа руку невести. Она га пољуби у руку, што значи да ће поштовати његову заштиту. А затим, у знак да мења господара, невеста направи три корака у ходу за господаром куће момка. Сматра се да је од тог момента постала члан фамилије новог господара, да ће га слушати и ослањати се на његову заштиту. После тога браћа воде девојку до покривених кола у којима се налазе жене из куће у коју се удаје. И сватови одлазе.

Тај стари обичај већ нестаје у метохијској равници, вероватно под утицајем ислама и савременијих схватања. Исти извештилац саопштава да стари обичај преноса моћи љубљењем руке и ходом од три корака постепено нестаје и у Ругови. Задржава

се још у околини Плава и Гусиња. По садашњим обичајима жене изводе невесту и предају је женама из мужевљеве куће, па се заједно смештају у кочије. Господар момка лично или неки мушкарац коме он нареди пење се на задњи део кола да би као војник чувао невесту док буде доведена у његов дом.

То ће рећи да нестаје стара форма примопредаје моћи, да је све то добило другу форму у којој су сачувани неки елементи старог, а посебно заштита невесте коју је дужан да јој још од очевог дома пружа нови господар. Бајрам Гаши у свом саопштењу од 4. VII 1973. г. детаљније обавештава о новом обичају:

— Господар је међу сватовима последњи у реду. Пошто сватови попију кафу у кући из које треба да узму невесту, почиње даривање невестине родбине. Сваки сват оставља по 5 динара на послужавнику за кафу, а господар момка десетоструко. Пошто господар невесте изброји новац добијен од сватова, сватови се спремају за полазак. Родбина смешта невесту у затворене кочије. Сватови крећу напред, а господар момка или један од његових мушкараца пење се на задњи део невестине кочије. Једни кажу да тако треба чувати невесту да не побегне, а други да је ко не отме. Али ја мислим да је то због дужности господара куће да чува све жене које су у кочији јер су оне под његовом заштитом.

У осталим свадбеним свечаностима господар се углавном посвећује дочеку гостију, а мање момку и невести. О томе Имер Љајић саопштава 22. VI 1973. г.:

— На дан свадбе весеље у кући девојке је кратко, а у кући момка траје до поноћи, одвојено за мушкарце а одвојено за жене. Господар момка не преузима иницијативу да одведе момка до невесте. Обично браћа и рођаци натерају момка да пође у своју ложницу код невесте. Ако се момак стиди, опале му у шали по неколико шамара док га уведу у ложницу.

д) Првичје је значајан обичај који се одржава недељу дана после свадбе. Известилац Имер Љајић каже да се у првичју одива први пут после свадбе среће са господаром свога рода. Ту јој се пружа прилика да изјави је ли брачна веза успела. На првичју може ставити приговор на закључење брака (на пр. да је њен муж хермафродит, да је импотентан итд.). Зато са њом треба да пође и господар куће момка коме може као носиоцу моћи, саопштити приговоре господар куће невестиног рода. Невеста остаје у првичју једну ноћ, а затим се са господаром мужа враћа у мужевљеву кућу.

ђ) У фактички однос између мужа и жене не меша се господар. Али, ако по жалби невесте настане какав спор, господар интервенише да га разреши. Жена мора бити послушна мужу, а господар има њих обоје у својој моћи. Основна дужност мужа

и жене је подизање фамилије, тј. увећање броја чланова домаћинства. Без сагласности господара не може се раскинути ни веридбени уговор ни женидбена веза. Вереник не може да раскине веридбу ни муж да разведе брак без сагласности господара, али господар то може без њихове сагласности. Ево шта о томе кажу известиоци:

— Кад неки муж хоће да отера жену треба да тражи одобрење свога господара куће. Њему је дужан да каже: „Она жена више није за мене због тога и тога”. Господар једино може да узме такву жену и одведе у род да је остави у кући њезиног оца (Бајрам Гаши, 4. VII 1973. г.).

— Муж не може без одобрења свог господара да отера жену. То преставља увреду за њену родбину. Кћи враћена као кола сломљена. Око тога би могло да дође и до крвне заваде. Не сме се узети образ пријатељу. (Имер Љајић, 22. VI 1973. г.).

— Господар куће може и без сагласности мужа да отпусти жену испод своје моћи и да је врати у род. (Бајрам Етемај, 20. VI 1975. г.).

На развод брака може да утиче и гатање на основу природних појава. Ево примера:

— Уочи другог светског рата, сватови доведу невесту из куће Љутани у Броћни у кућу Уке Бојаја из Крњине. Кућа Љутани била је некада на злу гласу, мада се у последње време била поправила. Сватови доведоше невесту у дом, а врана кобила ојдреби шарено ждребе. Бојаји већ педесет година нису имали шарених коња. То господар момка схвати као неповољан знак судбине на сам дан свадбе. Зато изјави да невеста треба да се врати у род јер се боји да ће њен пород личити на далеке ујаке. По његовом наређењу недирнуту невесту вратише у очев дом. Господар куће изгуби право и на невесту и на повраћај цене коју је за њу дао, а Ука чија је невеста требала да буде, послуша свога господара који му обећа наћи другу невесту. (Известилац Шабан Грош, 16. V 1973. г.).

е) Известиоци Брахим Хоца и Бајрам Хусај саопштавају 20. II 1970. г. да господар куће одлучује о имену новорођенчади. Он бира име, а посебно мушкој деци, не само својој, већ и своје браће, братучеда и даљих сродника у кући. Господар најбоље уме да изабере име које је носио неки гласовити предак, великан, побратим или гост. То име се саопштава за време позбе која се одржава обично трећи дан по рођењу мушког детета када се окупљају пријатељи, побратими, рођаци и удате одиве. Ако се не би питао господар за име новорођенчета, сматрао би се омаловаженим. Изузетно, женској деци могу дати име родитељи, без претходне консултације са господаром куће. Но, коректније је ако се и о томе са њиме договаре.

8. ГОСПОДАР КУЋЕ КАО СУДИЈА

По обичајима свака албанска кућа аутономна је у судском погледу. Нико са стране нема право да се меша у њен унутрашњи ред, да прописује или наређује како ће се укућани кажњавати. Без заповести господара куће нико нема право да кажњава укућане. Према казивању Брахим Хоџе од 22. II 1979. године господар је судија у кући. Он одговара за своје укућане, а они пред њим (*iudex domesticus*). Он је суверен у својој кући у судском погледу. Нешто слично постоји и у Законнику Цара Стефана Душана, где је прописано да се „отроци суде пред својим господарима како им је воља за своје кривице.³¹ Изван куће нема другог суда за кривице које робље учини према својој кући. Чак ако би један укућанин убио другог, не би се купила братственичка скупштина или веће стараца, већ би то било остављено као приватна ствар те куће. У племенском друштву чији су остаци сачувани, кућа има велику аутономију. Као што једна држава не може судити поданицима друге државе за деликте учињене према својој држави, тако ни друге куће не могу судити учиниоцима деликата на штету своје куће.

Господар може бити судија зато што је најобавештенија личност о понашању својих укућана. Известιοци Бајрам Хусај и Брахим Хоџа саопштавају 20. II 1979. г. да је сваки мушкарац дужан да обавештава господара куће о свему што се деси, а нарочито о свом понашању. То бива сваки дан, обично за време вечере када се дају дневне заповести. Тада мушкарци саопштавају господару да ли су се са киме свадрили, шта су запазили у селу, суседству и кући, шта су с ким разговарали, шта их је ко питао или поручио господару. То је нека врста свакодневне исповести која се не сме занемарити. Жене обавештавају господара преко домаћице (обично његове жене), која је најслободнија да са њим разговара. Ако би се што сакрило од господара, однос према њему био би некоректан. Добијена обавештења служе господару да упуту укућане како ће се убудуће понашати, какве ставове заузимати према лицима изван куће и чељади у кући. Она служе господару и за кажњавање укућана.

За све деликте својим укућанима суди господар. Поред лишавања обеда, мере које им може изрећи су: опомена и укор, батинање, изгнанство и смртна казна.

а) Опомена и укор

Известилац Бајрам Етемај саопштава 4. јула 1973. г. да господар куће опомиње, кара и виче на своје укућане, настоји да предупреди и изглади њихове размирице и свађе како би владала слога у кући. У тежим случајевима позива и утицајне крвне

³¹ Н. Радојчић, оп. цит., стр. 103.

сроднике изван куће да му у томе помогну. Имер Љајић каже 16. VII 1973. г. да господар има право да накара и изгрди сваког у кући (сина, кћер, оца, мајку, брата, сестру, братучад и њихове жене), без обзира јесу ли старији или млађи, ближи или даљи сродници. То чини за преступе унутарњег реда и дисциплине (неслога, алкавост на послу, неизвршавање заповести, лењост, непристојан однос према лицима изван куће). Млађе могу да опомену и накарају и старији рођаци изван куће. Известилац Незир Даутај наводи 14. IX 1972. г. да се сваки старији рођак осећа позваним да упозори и накара млађег. Тако укорени не смеју се жалити својим господарима из страха да би их овај могао строжије казнити.

б) Б а т и н а њ е

Господар може изрећи и вршити физичко кажњавање укућана. Бечов наводи да господар може везати и тући свога сина или кћер³². Нема право да туче своје родитеље³³. Али и кад би их тукао, не би могли наћи заштиту изван куће. Известилац Имер Љајић саопштава 20. X 1972. г. да господар има право да бије све укућане који су млађи од њега (синове, кћери, унучад). А што се тиче братучеда, лепше је ако нареди њиховим очевима да их избатинају. Не би требало да бије старије од себе: родитеље, стричеве и стрине. Али, ако се деси да и њих удари, не одговара никоме. Обичајни судија Брахим Хоџа саопштава 19. X 1972. г. да је укућанин дужан да, док га млати господар, стоји у ставу мирно и да се не сме опирати. Једна од кривица због које господар бије је поткрадање куће. Азем Мућај наводи 23. IX 1972. г. да господар треба да бије по годинама млађег крадљивца. Ако кућу поткрада старији, лепше је да се одели и да му при деоби стави у рачун оно што је украо.

Према исказу предњег известиоца, господар бије своје укућане и кад праве неред и свађе у кући и суседству, са рођацима и пријатељима, кад краду изван куће, кад псују. Може да бије момке, па и старије, као и све жене у кући, „макар их било стотину”. Понекад се деси да удари и старије особе. Брахим Мустафа из Обриња као господар туче свог млађег брата Бисима који има седмеро деце и не дозвољава му да у оставинском поступку пред државним судом прими наследство и изврши физичку деобу заоставштине — извештава његов брат Хашим Мустафа из Добре Воде 5. IX 1977. г. Брахим Хоџа каже да господар куће треба да се чува да не осакати чељад. Обичаји то не дозвољавају. Но, ако се и то деси, кућа дугује пола крви што је дужна

³² Гјеџов, *op. cit.*, par. 59.

³³ *Op. cit.*, par. 69.

да плати осакаћеном мушкарцу приликом деобе. Кад господар не може сам да батина неког укућанина, може да нареди другим мушкарцима да то учине. То значи да извршење физичких казни може препустити и другима.

в) Изгнанство из куће

Изгнанство је тешка казна. Изгнани не може живети у заједници са осталим укућанима, већ губи економски ослонац и мора да тражи средства за егзистенцију изван своје куће, често и братства. У условима натуралне привреде и сиромаштва није било лако брђанима наћи средства за живот изван куће. Изгнани губи део личне слободе, своју личност подређује вољи другог господара који му пружа минималну економску егзистенцију, ради као слуга најтеже послове на туђем имању. Сматра да му је и даље потребна заштита фиса.

То представља привремени губитак статуса слободе. Он је без сталне заштите својих сродника, толико неопходне у анархичним приликама. Њега други не смеју да убију. Његов живот налази се под заштитом куће из које је изгнан. У случају погибије био би освећен. Али га свако може малтретирати.

Сврха изгнанства и јесте у томе да изгнани буде измалтретиран, да се намучи у туђој средини тешким животом, глађу и напорним радом за рачун других. То се потврђује и исказом обичајног судије Брахим Хоџе који каже да изгнани губи „хлеб”, тј. заштиту у својој кући. Имер Љајић описује пример сина који се десет година потуцао по туђим кућама и мучио да заради хлеб. Затим се вратио у своје братство, али није примљен у кућу. Рођаци су му дали мало сеоског утринског земљишта да искрчи и помогли му да направи кућу. Бајрам Гаши каже 4. VII 1973. г. да је у прошлости изгнаноме било веома тешко. Морао је да цепа дрва по туђим кућама, да крчи утрине и да живи као туђи слуга. Садик Суља из Истока, због непослушности, отерао је сина, па се овај мучио и морао да краде да би себе издржавао.

Известиоци наводе да је у прошлости господар могао да изагна сваког одраслог мушкарца. Данас је већ другачије. Све зависи од година старости, крвног сродства и пола. Правило је да млађи не може да изагна старијега, да се сродник не може истерати без сагласности већа мушкараца, да се ожењени брат не може истерати из куће, већ оделити. Против воље господара нико не може бити истеран из куће. А он може да истера свога сина, млађег нежењеног брата и другог мушкараца који нема никог ближег по крвном сродству.

Женски крвни сродници (мајка, кћер, братаничина) не изгоне се из куће. Известилац Азем Мућај каже да ни господар ни веће мушкараца не могу да истерају из куће своје кћери или братаничне јер би се то сматрало срамотом. Девојка се мора држати

у кући до удаје. Изгнану одиву нико не би смео да прими зато што би био оптужен за отмицу, услед чега би могао бити убијен. Осим тога девојке се откупљују, па кућа нема ни економски интерес да изагна девојку. Господар може без ичијег одобрења да отера своју жену у род, а жене своје браће или братучеда само уз сагласност њихових мужева. Али, ако на захтев господара муж неће да отера своју жену, господар га може оделити.

Преступи за које се врши изгнанство мушкараца су: одржавање или покушај недозвољених односа са женама у кући, братству и селу, безразложне теже свађе са укућанима, рођацима и суседима и отмица туђих жена. То су деликти који могу довести кућу у инфаман положај или крвне заваде. Садик Морина из Пећи каже 13. VII 1977. године да господар не може изагнати мушкарца због ситнијих преступа. То треба да је озбиљнија кривица због које би кућа и братство могли да изгубе образ, да настане крвљење у кући или братству. Известииоци Ајет Авдијај, Рифат Авдијај, Мехмед Смакај, Јакуп Смакај, сви из Доњег Обриња, Рустем Шаља из Добре Воде и Хамза Реџепај из Забрђа потврђују предњи исказ и знају примере због којих су господари истеривали своје неочежане мушкарце. То су обично они који су покушали да одржавају недозвољене односе са женама у кући или братству. Један тако изагнани није се смео вратити кући за пуних 8 година.

Обично кривци и не чекају заповест господара, већ сами беже из куће. Према саопштењу Незир Даутаја, пре 12 година мушкарац је отео жену свог рођака и са њоме побегао да се више не врати кући. Његов преступ био је опасан не само за њега лично, већ и за његовог господара који је могао бити убијен из освете. За такве кривице одговарају господари. Но, после бекства отмицара, спор се чешиће заврши нагодбом о обештећењу оштећеног. Кућа кривца плати оштећеном мужу цену за другу жену и трошкове нове женидбе, „до вредности последње цигарете”. Ако такав преступник не би био истеран из куће или сам не побегне, био би убијен он или његов господар за којег би се сматрало да је солидаран са преступником. Од своје куће мора да бежи и мушкарац који преступи са женом бегунца који се налази на утоку. Преступ таквог мушкарца представља вероломство, тако да пред страхом од погибије преступник бежи од куће.

Изагнани нема заштите од злостављања која трпи, али не губи наследна права у кући која га је отерала. Та права не може да оствари док му је отац жив. Обичајни судија Брахим Хоџа каже 19. X 1972. г. да после очеве смрти изагнани добија део који му припада по обичајном реду, као сваки други син.

Господар куће — саопштава исти извештач — одговара за дугове изагнаног сина. Поверилац може преко обичајног суда да наплати своја потраживања од господара куће изагнаног.

Додуше, господар може да приговори како је поверилац знао да је дужник изагнан из куће. У том случају поверилац може вршити наплату гоњењем изагнутог дужника. Ако би га којим случајем убио ради наплате дуга, обичајни суд би убицу обавезао на заклетву са саклетвеницима да није знао да је господар отерао из куће дужника у време настанка грађанскоправне обавезе. Ако би се убица оправдао заклетвом, дошло би до пребијања економског потраживања и висине крвине. Ако се не би оправдао, остао би дужан крв господару куће убијеног изгнаника. Сврха правдања заклетвом је провера да поверилац није којим случајем намерно увукао у дуг инсолвентног изгнаника како би га касније убио из каквих других побуда.

г) С м р т н а к а з н а

Господар је позван да изрекне и изврши смртну казну над укућанином. Његова моћ почива на недоговорности. Он не запада у крвни дуг према својим укућанима, заправо, укућани се не служе средствима крвне освете према господару куће. Отуда је моћ господара куће над укућанима неограничена. Она се ограничава самом природом односа у кући. Сврха господарења је напредак куће, њено оружано привредно и бројно јачање, а не слабљење. Зато је господар убијао по нужди, да би спасио свој живот или фамилију од већег зла. Данас одговара пред државним судовима па не сме убијати, а и опште прилике су за њега повољније да не мора убијати. Иначе, како каже известилац Имер Љајић, „кад господар убије сина — то је као кад би себи око извадио, а ако убије брата — као да би посекао себи руку”. Нема ништа теже него убијати своје сроднике — „своју крв”. Али и то се понекад морало чинити. Сали Гацафери из Рзнића и Шабан Грош кажу 15. VII 1973. г. да када господар куће „убија своју крв” тиме умањује своју економску и војну снагу. Без страха од плаћања главом, разуман господар неће умишљајно да убија људе са којима је на једном „хлебу”, који су му најдражи и чији је заштитник.

Као и код изгнанства, тако и код убијања постоје неки обичаји којих се господар придржава. Млађи не треба да убије старијега. Син треба да поштује оца и мајку, стричеве и друге старије особе из куће, а не да их убија — каже Брахим Хоџа, обичајни судија из Јуника 19. X 1972. г. Господар има највећу власт над сином. Он га је родио и може га убити. Поред своје деце може да убије нежењену браћу и братучеде који немају у кући ближег крвног сродника да изврши казну. Али, ако убије и ожењеног брата и братанца који је са њим у истој кући не одговара. Он не може бити објект освете, већ се из заједничке имовине плаћа крвнина сродницима убијеног — кажу Азем Мућај и Брахим Хоџа. Да кућа не би плаћала крвнину, господар може наредити најближем крвном сроднику кривца да изврши смртну казну.

Међу деликте за које би господар куће по обичају могао изрећи смртну казну је на првом месту кршење бесе — вероломство. Имер Љајић саопштава 29. I 1979. г. да је отац убио сина због вероломства. Отац је био дао дозволу за безбедно кретање крвника — бесу.³⁴ Син је то искористио да над њим изврши освету. Тиме је учинио вероломство услед којег га је отац убио. То потврђује и известилац Јусуф Кучи који наводи пример како је за време турско један Поватај из Горњег Стреоца био дао дозволу за слободно кретање свога крвника посредством неког Рома као чувара бесе. Док је трајала дозвола, младић из куће Поватаја извршио је вероломну освету. Рачунао је да Ром неће бити кадар да чува бесу и освети вероломно убијеног. Међутим, Ром се заветовао да неће ударати у гоч ни приређивати никакво весеље док се не освети над вероломним Поватајем. Запретила је опасност да Поватај погине од руке чувара бесе — Рома, а погибија од Рома сматрала се великом срамотом. Тада је господар саопштио вероломном младићу из своје куће: „Узео си ми образ и убио човека коме сам дао бесу, па те морам убити”. Затим се машио оружја и убио га.

Господар убија за вероломство зато што се налази под притиском чувара бесе. Чувар бесе је позван да освети вероломно убијеног. Жртва може бити и господар куће. Бајрам Хусај каже 30. VII 1973. г. да се убијање вероломног убице коментарише као кукавичлук господара. Пред страхом „за своју главу”, који му прети од чувара бесе, убија сваког мушкарца. Такву одлуку господар треба да донесе уз пристанак чувара бесе. Ако га убије без договора, чувар бесе би могао да приговори: „Убио си свога момка и то је твоја ствар. Ви сте прекршили бесу коју сам ја чувао и ја сам дужан да убијем. Ти не мораш да убијеш, а ја ћу убити”. Чувар бесе има право да „наплати своје”, тј. да убије вероломника. Ако чувар бесе неће да му господар куће „пере образ”, господар не треба да убија свога момка.

Друга кривица за коју би господар куће по обичају морао да убије је издаја госта. Гостом се сматра и сваки бегунац који се налази под заштитом господара.³⁵ Господар куће као заштитник дужан је да освети вероломно убијеног, увређеног или издаог госта макар морао да убија неког од својих укућана. Ако то не би учинио, пао би дуг у крви према кући убијеног госта, сматрао се нечасним издајником, а кућа би му била оглашена инфамном, тако да се од ње нико не би женио ни удавао. Ако господар не би убио убицу свога госта — извештава Бајрам Хусај — може се окупити братство, село и фис и „отличити” (бојкотовати) целу издајничку кућу, а господара куће убити због издаје. Такав пример саопштава Мурат Кадри Шаља 20. X 1970.

³⁴ М. Ђуричић, *Лично јемство*, оп. цит., стр. 170—174.

³⁵ Оп. цит., стр. 412, белешка 183.

г. За време турско кућа која је дала утоку бегунцу уби га док је био под њеном заштитом. Братство даваоца утока окупи се и раскући вероломника тако да се истражио.

И Стеван Дучић је навео пример смртне казне због убиства госта. Пошто је брат шаљског барјактара убио неког Никћа док је био као гост на утоку, барјактар је сазвао свој фис и узео брата који му је показао место где је сакрио леш. На том месту га је убио и покрио грањем којим је био покривен убијени Никћи. Леш Никћа је однео кући, предворио као укућанина, учинио му пристојну прекаду и саградио му леп гроб.³⁶ Даут Незири саопштава 14. X 1972. г. да се, пре другог светског рата, похвалио брат своје господару да је убио бегунца и опљачкао му капу и пушку. Господар одмах на вратима куће убије брата да освети вероломно убијеног госта. Затим је пошао у кућу вероломно убијеног, саопштио случај и предао капу и пушку погинулог бегунца. Задовољена поступком господара куће, родбина убијеног бегунца се са њим побратимила.

Кад господар куће убије издајника из своје куће, ни он ни његова кућа не западају у крвни дуг према кући убијеног госта нити се сматрају инфамним. Али, ако господар не би осветио госта нити би његово братство предузело мере истребљења издајника, братство коме припада вероломно убијени гост могло би да започне међуплеменски рат.

Слично је и код прекршаја заштите провођењем угроженог од једног места до другог. Хашим Мустафа и Рустем Шаља саопштавају јануара 1974. г. да је неки Шаља проводио бегунца до сигурног места. Успут је покушао да бегунцу опљачка пушку, у чему није успео. Тад убије бегунца коме је пружао оужану пратњу. Господар, отац убице, пошто је био обавештен о случају, бегунцем пушком убије сина, па пушку предаде кући убијеног бегунца. Бегунчева кућа захвали му као чувару бесе.

Азем Мућај саопштава 23. IX 1972. г. да је господар куће принуђен да убије сваког члана своје фамилије који изда госта непријатељу, војсци или полицији. Он наводи пример из Дубовика код Пећи где је господар убио свог мушкарца који је за новац издао бегунца непријатељу. Убиством издајника кућа се рехабилитовала и оглашена великим чуваром бесе. То подсећа на случај који је описао Prosper Merimée у својој приповеци „Матео Фалконе”. Ради се о примеру извршења смртне казне над сином који је издао бегунца Ђането Санпјера полицији.³⁷ Из тога би се могло закључити да су се обичаји слични албанским дуго чували и у Средоземљу, нарочито на Корзици.

³⁶ С. Дучић, оп. цит., стр. 202.

³⁷ Проспер Мериме, *Приповетке*, Београд 1952, стр. 169—184.

Следећа неопростива грешка која се плаћа животом је родоскрвњење. Јусуф Куч каже да кад син „узме образ” кући, тј. кад направи какву срамоту одивама у својој кући или свом братству, отац мора да га убије. Брахим Хоџа потврђује тај навод тврдећи да ако мушкарац преступи са својом сестром, сестром од стрица или другом рођаком исте крви, господар куће је позван да га убије. Прави повод за такво убиство обично се прикрива. Наводи се други разлог и мотив или се случај приказује као самоубиство. Избегава се навођење правог разлога да се не би кућа јавно компромитовала због нечасног односа према својим одивама.

У Ругови је пре неколико година убијен рођак због прељубе над својом родицом. Да би се избегло компромитовање братства, цела ствар је представљена као самоубиство, иако самоубиства готово и нема код арбанашких брђанских племена. Имер Љајић помиње господара куће који је убио свог мушкарца зато што је извршио обљубу над одивом из исте куће и узео јој образ. „Убио је и морао је да убије јер није могао да трпи црн образ” — каже известилац. Блажо Станковић, дугогодишњи адвокат у Приштини, саопштава 20. VIII 1977. г. да је, пре рата, у околини Ђаковице господар убио члана фамилије због родоскрвњења. После убиства кућа није примала саучешћа већ само сахранила леш убијеног. Исти известилац даље саопштава да је у неком селу код Гњилана било договорено да се фисови међусобно не жене и удају. Тај договор прекршио је један мушкарац и оженио се девојком из свог села, па побегао. Отац га је пронашао и убио. На овакве поступке господари кућа су принуђени да би избегли сукоб са фисовима у селу, односно братству, јер су сви сељани чувари чедности својих неударних одива.

Због образа куће господар може да убије непосредно или посредовао. Посредно убија да би прикрио повод и мотив. Садик Драга из Пашина Села саопштава пример посредног убиства сина. Пре неколико година једном Гашу из Коврага пожали се снаха да је силује млађи нежењени девер. Господар провери тај случај па, да не би компромитовао кућу, завади сина са рођацима у суседству који га у свађи убију. После тога господар убијеног опрости крв убицама и одрече се крвнине. Чак и на суду је сведочио у корист својих рођака, тврдећи да су се налазили у нужној одбрани.

Деси се да господар убије и за друге мање кривице, умишљајно или у раздражености. Шабан Грош и Бајрам Хусај саопштавају 16. V 1973. г. да је у Ругови Руш Беџири убио сина зато што је прекршио споразум са суседом коме је било дозвољено коришћење пута. Приликом убиства саопштио му је: „Боље је да те ја убијем него други. Кад би те други убили, морао бих да те осветим и да се завадим са суседима из братства“. То је било за време првог светског рата (1914—1918).

Није обичај да господар убије сина због препирке. Али, ако га убије, не дугује крв. Известилац Ђазим Бериша саопштава 20. VIII 1977. г. да је у послератном периоду господар убио сина због непоштовања короте. У кући се десио смртни случај мајке, а убрзо затим женидба сина. Господар је био забранио употребу музике на свадби. Син је прекорачио забрану и довео музиканте. Отац га у препирци убије и ником није дуговао крв нити је одговарао пред обичајним судом. Сличан случај био је и у Рзничу код Дечана. Пре петнаестак година, у кући Хаџи Смајла, господар је убио сина због кршења сеоске нагодбе којом се забрањивало музикантима са дефовима да свирају и играју на свадбама. Ни он није никоме одговарао — кажу Сали Гацафери и Шабан Грош 15. VII 1973. г.

Господар куће не треба да убије због обичне непослушности. Али, и кад убије, не дугује крв. Деси се да господар куће убије свога мушкарца и за кривицу мањег значаја. Бајрам Хусај наводи пример Мек Хаџаја из Шкрелја који је као господар убио свога брата Имера зато што га није послушао да о Ђурђеву-дне одлучи јагњад од оваца. У тај однос нико се није мешао. Браћа су била неподељена, па се сматрало да је Мек Хаџај убио „своју крв“ и тиме себе оштетио. Да су били подељени, синови убијеног имали би право да потражују једну крв од свог стрица. Рамиз Бериша саопштава 26. VI 1973. г. да је Рам Хасан из Доњег Стреоца убио свога сина при покушају да однесе кукуруз из коша и да га прода за личне потребе. Зато није могао бити позиван на одговорност по обичајима. Сличан пример саопштава и Ђазим Бериша из Пећи.

Све то подсећа на велику моћ *paterfamilias*-а у римском праву који је имао *ius vitae et necis* у својој кући.

9. ОДНОС ПРЕМА ВЕЋУ МУШКАРАЦА

Известилац Јусуф Кучи саопштава 14. V 1973. г. да се господар велике куће саветује са већем мушкарца. Жене се не позивају на договоре. У великим кућама нема беседе са женама. Оне не залазе у зборницу за боравак мушкарца. У инокосним кућама господар се саветује са мајком и женом о мање важним економским питањима.

Веће мушкарца (алб. *mbledhja e meshkujve*) састоји се од старијих људи који живе у истој кући. Пуповци га назива „задружним саветом.“³⁸ Стеван Дучић назива чланове већа саветницима и сматра да без претходног договора са њима господар куће не удаје одиве, не жени мушкарце, нити чини већу трговину или градњу.³⁹

³⁸ С. Пуповци, оп. цит., стр. 84.

³⁹ С. Дучић, оп. цит., стр. 108.

И известиоци Енвер Бериша и Дервиш Маљокај из Пећи сматрају да је веће састављено од саветника господара куће. То су обично старији људи који умеју да се опходе са људима, али вођење куће препуштају господару. Ти његови саветници су утицајни у кући. Један од њих је задужен за земљорадњу, други за сточарство, трећи за надзор и чување жена итд. Известилац Имер Љајић каже 25. VIII 1974. г. да господар има више власти од сваког мушкарца у кући. Али, у неким важним питањима доноси одлуке усаглашавајући их са мишљењем већа мушкараца. Мушкарци преко дана бораве ван својих ложница, у гостинској соби — зборници за мушкарце где се налази господар куће. Са њим су у сталним разговорима о свим текућим питањима. Кроз те разговоре претресају се нарочито важнија питања за чије решавање господар жели да постигне сагласност мушкараца.

То су у првом реду одбрамбена питања. Сви известиоци кажу да господар куће даје дозволу за слободно кретање крвника. Његова изјава о давању дозволе — бесе — важи и на њу се ослања дужник крви. Она обавезује све укућане и рођаке даваоца бесе. Ту бесу чува чувар коме давалац дозволе животом одговара да беса неће бити нарушена. Код давања бесе господар се мора договорити са својим мушким укућанима и рођацима позваним на освету и наложити им да поштују дату дозволу као светињу, да је по цену живота не смеју прекршити (остатак сакралног права). Ако се господар куће не би договорио са лицима позваним на освету, могло би доћи до вероломства. За вероломство би чувар бесе гонио господара који је дао бесу. Господар би пао у дуг крви према чувару бесе. Ту се ради о обавези за коју се одговара животом и коју ни један мушкарац не сме да прекрши. Зато о тој дозволи морају бити обавештени сви укућани. За време њеног трајања освета је забрањена.

Тако је и код умира крви. Господар куће даје пред мировним телом изјаву о праштању дуга у крви и пристанку да буде обештећен крвником. И за такву изјаву потребна му је послушност свих мушких укућана, па и одељених рођака позваних на освету. Ако би се један од њих успротивио умирају крви и изјавио да ће, по цену деобе куће, извршити освету, господар куће не би могао дати изјаву о праштању дуга у крви. Известилац Ибиш Кастрати наводи 25. VI 1973. г. да се господар куће договара са већем мушкараца хоће ли „поклонити крв“. Но, ако би и без претходног договора дао изјаву о пристанку на умирају, обавезао би кућу, без обзира да ли се ради о крви његовог сина, брата, братанца, оца или било којег члана фамилије. Господар куће може да одлучи о одустајању од освете.

Веће мушкараца разматра ко ће, када и према коме извршити освету. Известиоци Енвер Бериша и Дервиш Маљокај наводе да после договора сви прате и вребају будућу жртву освете,

праве јој заседе. Жртва освете осуђена је на смрт. То је обично најопаснији и најугледнији мушкарац (жене су изузете као објекти освете) из куће крвника. Господар куће као оружани поглавица може да изврши освету и без претходног договора са већем мушкараца.

Известилац Имер Љајић каже да се на већу мушкараца одлучује и о томе хоће ли се кућа прихватити да чува бесу за крв. При умирима крви поставља се чувар бесе чија је дужност да обуздава од освете кућу која јој је опростила дуг у крви. Такав чувар бесе одговара животом дужнику ослобођеном од дуга у крви. Ако опростилац дуга у крви изврши вероломну освету, чувар бесе гониће вероломног убицу. У противном био би гоњен од куће према којој је извршена вероломна света. То чување бесе може недужну кућу чувара да уведе у ланац крвних завада и света. Зато се господар договара са већем мушкараца хоће ли се изложити таквом ризику. Но, ако би господар и без договора прихватио да буде чувар бесе за крв, то би обавезивало кућу. Чак би сваки одрасли мушкарац могао да обавезе своју кућу изјавом да је чувар бесе. Бечов пише да мушкараци из куће не могу бити ничији чувари бесе за вредност већу од свог оружја.⁴⁰

Јусуф Кучи каже да је у неким имовинским пословима господар куће везан као у одбрамбеним. Сви известиоци су сагласни да господар не може вршити отуђења некретнина без претходне сагласности већа мушкараца. Непокретна имовина је заједничка својина куће, тј. свих мушкараца. То је основа привређивања и отуђује се само у изузетним случајевима: кад треба платити крвнину, откупити невесту или о року исплатити цену за купљене непокретности. Пре отуђења некретнина господар је дужан да се договори са већем мушкараца. Ако је неки у затвору или војсци, треба и њега да пита. Насупрот томе, господар може, без договора са већем мушкараца, да прибавља некретнине.

Тако је и са давањем земљишта у подлог (алб. *peng*). Господар може без сагласности узимати некретнине у подлог, запоседнути их и искоришћавати. Али, без пристанка већа мушкараца не може дати у подлог. Па и кад то чини, треба прво да понуди своје рођаке — помеђаше. Тако је и са наполицом. Он може да узме туђе земљиште у наполицу, али своје не може да да без пристанка већа мушкараца. Без њиховог пристанка не може да одлучује о трампи некретнина, о продаји непосечених стабала у шуми, о отуђењу реда воде за наводњавање или отуђењу целог стада. Ако господар преступи границе о отуђењу наведених ствари, веће мушкараца може да се успротиви пред прибавиоцем и да запрети оружјем. Но, то се обично не

⁴⁰ Gjeçov, op. cit., par. 23.

дешава јер се уговори о отуђењу некретнина закључују на скупштинама са чијим се радом упознају сви мушкарци, који благовремено могу да ставе свој вето и у случају нужде захтев за деобу куће.

Према казивању Азем Мућаја, господар куће треба да о свему упозна веће мушкараца (шта је, од кога и пошто купио, коме и за коју цену је продао, код кога се задужио и ради чега, коме је дао новац у зајам, колико је потрошио и у које сврхе итд.). То је и полагање рачуна и информисање. Кроз то се сагледава колико господар води рачуна о напретку куће. А право је већа мушкараца да смени господара који не води рачуна о напретку куће већ је води сиромаштву и пропасти.⁴¹ Господар куће Дервиш Маљокај каже да у кући има шесторо браће, па ако не би добро господарио, после две-три године браћа би му рекла да води кућу пропадању, да га треба сменити и поставити другог. Ако не би на то пристао, они би га оделили.

10. МОЋ ГОСПОДАРА ПРИ ДЕОБИ

Господар води фамилију напретку, повећању укућана и имовине. Кад наступе прилике да за фамилију и њен напредак није од интереса постојање кућне заједнице, господар има пресудан утицај да је подели на већи број мањих породичних заједница или задруга. То се види на примеру деобе породичне задруге Јована Дончића, Србина из Бича, где је обичај исто као код Албанаца на селу. Његова задруга имала је 1964. године 98 чланова. Тада господар куће Јован сазва једне вечери укућане и саопшти им да је одлучио да их подели на седам мањих домаћинстава. Поделио је земљиште на равне делове и наредио да се на сваком делу сагради по једна кућа. Затим је коцком одлучено која ће кућа са имањем коме да припадне. Тако раде и Албанци — извештава Голуб Дончић.

Ако се породична задруга успротиви деоби, господар је може принудити. О начину принуде постоји легенда која саопштава Незир Даутај 14. X 1972. г. Један господар, налазећи да је велика кућа довољно бројно и економски ојачала и сазрела, саопшти да је време за деобу, пре но што дође до неслоге. Веће мушкараца успротиви се његовој одлуци. Он затражи да буде смењен, што веће мушкараца одби уз чврсто обећање да ће убудуће цела фамилија бити сложна и солидарна. Да би провео своју одлуку, господар поче вршити распоред послова ујутру уместо увече како је уобичајено. То је имало ефекта. Преко ноћи мужеви су обећавали својим женама да ће им наредног дана набављати пређу и други материјал за домаћу радиност или су се догово-

⁴¹ Op. cit., par. 24.

рили с њима о каквом одсуству с посла. Имајући у виду појединачне интересе ужих породица, господар их је распоређивао на послове поред којих су узгредно могли да обаве и услуге својим женама. Убрзо су почели да претпостављају интересе ужих породица заједничким. Пошто су почели да запостављају интересе кућне заједнице, господар куће нареди да се закоље во, приреди гозба, позову рођаци, којом приликом саопшти како је поделио имовину и чељад. Кад би упитан за узрок деоби, одговори: „Ако би требало да се зна зашто, не бисмо се делили“.

Деоба може наступити и као врста казне. Ђечов пише да господар одваја непослушног укућанина и даје му припадајући део имовине. Тиме отклања нечовечност и разне опасности.⁴² Господар не мора да даје образложење одељеном. Довољно је да му на питање одговори: „Ти знаш“. Тако каже ако је одељени поступао непоштено, а то му се не жели директно рећи.

Господар врши деобу кад наступи или је у изгледу велика неслога у кући. Чест узрок неслози су и жене. У великим кућама може да дође до симпатија између снаха, девера и деверићића. Ако симпатије пређу дозвољену границу, господар обично одели мушкарца чија се жена заљубила у девера. Тиме хоће да прекине могућност или даље одржавање интимних односа. Имер Љајић каже 20. X 1973. г. да господар који примети недозвољен однос са снахом треба да одели мушкарца чија се жена заљубила. Азем Мућај објашњава 23. IX 1973. г. да је господару тешко да убије сина, брата или братанца због прељубе са снахом из исте куће. Снаха је из другог фиса, купљена за мушкарца у кући, па се узима да је она крива. Зато господар резонује да је боље оделити мушкарца чија је то жена или вратити снаху у род, уз дозволу да се преуда, него убијати „своју крв“. Разведеног мушкарца може да ожени и другом женом.

При деоби са браћом и братаницима господар нема никаквих привилегија. Тада, према казивању известилаца, не добија на део ништа више од остале браће. „И последња два ораха треба поделити на равне делове“. Добитак и губитак стечени у кући деле се једнако. Господар куће дели имовину, а други бирају. Њему припада део који му остане. Понекад се деоба врши коцком („шорт“) уз помоћ плећнара. Али, када се дели са синовима, према казивању Уке Краснића од 2. VII 1973. г., господар може на име свога дела да задржи гостинску собу (оцак), двориште испред куће, 60 ари земљишта, коња и оружје. То му припада као оцу — господару куће.

Поставља се питање да ли може господар, приликом деобе, мимо воље већа мушкараца, узети себи од имовине већи део него што му припада. Веће има увид у непокретне и покретне ствари. То онемогућава господару присвајање већег дела. Али

⁴² Op. cit., par. 20.

господар куће може да утаји задружни новац. Према таквом непоштеном господару одељена браћа могу употребити притисак и после деобе истиснути га из додељене му имовине. Веће мушкарца не тужи га обичајном суду, већ принуђава да поврати и подели на равне делове утајену имовину. Како то изгледа види се из следећег примера:

Хашим Мустафа дуго година је службовао у Клини, становао са женом и децом у Доброј Води, а био господар породичне задруге у Сићеву. Током 1967. године одели се од своје браће и доби на део четвртину непокретних и покретних ствари. Убрзо, затим, купи неке плацеве у Клини. Одељена браћа га осумњиче да је плацеве прибавио новцем који је утајио из задружне благајне и поставише му захтев да се плачеви поделе на равне делове. Он одби, бранећи се да је плацеве купио новцем стеченим после деобе. Браћа му нису веровала већ применише принуду. Прво му онемогућише да обрађује некретнине добијене деобом, ускратише му приход од воденице и, најзад, забранише усељење у део куће који му је припао деобом. Он их је тужио за сметање поседа, али су судска решења била неефикасна. Браћа су га наизменично, увек изнова, истискивала из поседа. Дуги низ година није могао да успостави поседовно стање. Поводом тога вођени су и још се воде многи спорови пред редовним судовима.⁴³

То значи да се сва имовина мора унети у задругу, равномерно поделити и мирно поседовати. Ко не унесе властито стечену имовину не може добити ни део задружне; а ако је утаји, биће истиснут из поседа.

11. ОДНОС ПРЕМА ГОСТУ И СЛУГИ

а) Однос према госту

Пословично се каже да албанска кућа припада богу и госту. Кућа је безбедно место, а господар је чувар њене безбедности. Он чува и безбедност госта. У кући је с леве стране од оцак-лије место за господара куће, а с десне за смештај гостију. Госту се увек нуди: хлеб, со, срце, ватра и нешто за простирку.⁴⁴

Као чувар безбедности господар куће разоружава госта при уласку у кућу. Тиме му се гост ставља на располагање и под заштиту. Он води надзор над понашањем госта и пази да не учини какав деликт према лицима у кући и изван ње. За сваки деликт који би учинио гост одговара господар куће која му пружа уточиште. „Ако гост учини какво зло дело док је на твом

⁴³ Списи: Општинског суда у Ђураковцу П. 21/69, Општинског суда у Клини П. 48/77, Округног суда у Пећи П. 139/75 и 400/80.

⁴⁴ Gjeçov, op. cit., pag. 608—609.

хлебу, ти си одговоран“.⁴⁵ Оштећеник гони господара куће чији је гост направио деликт. Пошто се гост налази на хлебу господара куће, пословично се каже: „Хлеб плаћа штету“.⁴⁶ Зато господар мора да држи под сталним надзором госте, бојећи се да ови могу провалити у туђу кућу, стају — да отму чије стадо или извршити какав други деликт.⁴⁷

Гостима се сматрају и сватови, о којима се господар куће стара да се крећу дисциплиновано као војска и да их угости.

Као што одговара за деликте које би учинио гост трећим лицима, тако господар одговара и госту, његовој кући и братству за свако зло које би треће лице нанело госту. Та одговорност траје све док гост буде испраћен у друго безбедно место. Ако неко увреди госта, погођен је господар који тај деликт не може да опрости ни по цену живота. Кад не би било тако, господар би могао госту намештати клопке посредством трећих лица. Кад неко каже да је гост одређеног господара, не сме му се ни данас нанети никакво зло. Бечов каже да се отмица госта кажњавала смрћу.⁴⁸ Зато господар куће и данас чува госта који се крије од државних власти, а за убијеног је позван да изврши освету макар и према члану своје фамилије. Господар одговара за судбину госта, а у случају потребе обезбеђује му оружану пратњу да му се што не деси. Данас постоји јавна безбедност; угрожени траже заштиту милиције. Редак је гост који тражи уток, сем у случају западања у крвне дугове. Отуда и потреба одговорности за госта нестаје.

Али, док је у кући која му указује гостопримство, гост не треба ни данас да буде гоњен за увреде и деликте које би учинио према тој кући. Тек по одласку госта, господар може са њим да се обрачуна за увреде, обешчашћења фамилије или какво друго злодело. То је обичај чија је сврха била да се искључи било какво правдање за издају или убиство госта. До краја другог светског рата, уз изузетак периода од 1919—1941, безбедносне прилике биле су такве да се морала чувати апсолутна сигурност и поверење куће као уточишта гостију, од којих су многи били бегунци.

Тако се гост налази под двоструком заштитом — своје куће и братства и куће и братства господара који му даје уточиште.

б) Однос према слуги

И слуга спада у лица која долазе под моћ господара куће која га узима у најам. Над њим се не губи моћ господара његове куће, али се добрим делом преноси на господара који га је узео

⁴⁵ Op. cit., par. 629.

⁴⁶ Op. cit., par. 631.

⁴⁷ Op. cit., par. 635.

⁴⁸ Op. cit., par. 117.

у најам. Слуга се обично налази на имању и у кући господара која му обезбеђује економску егзистенцију и заштиту.

Господар наређује, а слуга извршава све његове заповести.⁴⁹ Овај га може најмити да ради и заповедати му да врши деликте. Ејуп Дема из Ступа саопштава 1964. г. да је господар најмио слугу да му чува овце и изврши освету над крвником. То је било 1948. године на планинским пашњацима у околини Пећи. Адвокат Милош Зоњић саопштава 1956. године да је пре рата у селу Дубову код Пећи био унајмљен слуга да изврши освету. Отуда за све што слуга уради одговара господар на чијем је „хлебу“ слуга. Довољно је да слуга изјави да је поступао по заповести свог господара и обављао његове послове. Услед деликтне одговорности господар спасава слугу од зла које је овај направио, искупљујући га плаћањем крвнине.⁵⁰ Изузетно, ако би слуга чинио деликте без заповести господара куће, тј. у своје име и за свој рачун, господар би могао да се ослободи одговорности тиме што би га отерао од куће и препустио оштећеном да се са њим обрачуна.

Заштита коју господар пружа слуги је широка. Ако би неко тукао слугу, одговарао би његовом господару који га је узео у најам, исто као да је учињено насиље над гостом. Исто тако убица слуге одговара његовом господару. То ће рећи да је господар дужан да безусловно заштити физички интегритет свога слуге.

Пошто се слуга налази и под заштитом господара своје куће, овај штити слугу од насиља господара у чијем је најму. Господар има право само да грди, псује, опомиње и укорава слугу, али не да га озледи, јер би кућа убијеног или повређеног слуге могла да истерује наплату крвног дуга за повреду коју би му нанео деликвент. Тек је социјалистички систем привукао слуге у радни однос, услед чега је нестао приватни најам радне снаге на селу, па је престала и потреба заштите слуге од господара.

ЗАКЉУЧАК

Велика моћ господара куће потиче из дубоке старине, из времена сиромашне племенске војне демократије прожете зачецима патријархалног ропства, у којој је основна безбедносна установа кућа, која има свог репрезентативног и одговорног господара — „бога куће“, чији се укућани сматрају његовим робљем, иако нису робови у класичном смислу. Та старина претходи организовању државе. У том предржавном периоду није било персоналне одговорности појединих чланова фамилије према лицима изван куће. З своје „робље“ одговарао је господар куће, коме је припадала моћ и обавеза дисциплиновања својих уку-

⁴⁹ Оп. cit., par. 120.

ћана и лица која су била на његовом „хлебу“, тј. под његовом заштитом. „Бог куће“ је најближи крвни сродник и изабрани или наметнути господар у кући. Њему припадају функције оружаног поглавице, привредног руководиоца, дисциплинског старешине, исповедника и судије у кући. Као крвни сродник могао је, без страха да ће се над њим применити режим крвне одвете, да кажњава укућане најтежим казнама. Пред страхом за сопствени живот, којим је одговарао према трећим лицима, понекад је, иако нерадо, морао извршавати и смртну казну над својим укућанима. Братства и племена проводила су своје одлуке преко господара куће као својих основних ослонаца. Свемоћ господара не ограничава никаква државна апаратура или законодавство. Ограничења му може ставити веће укућана, братство и племе. Све то припада времену када се за обавезе и деликте укућана одговарало животом господара куће, времену важења сакралног права.

Таква моћ господара куће одржала се у североалбанским племенима све до наших дана. Феудалне државе нису успеле да разбију братственичко-племенске творевине, да осигурају безбедност и уведу фактичку и правну персоналну одговорност макар за најтеже деликте. Североалбанско село је изван судске и управне организације турског војног феудализма који се стално сукобљавао са племенским оружаним отпором становништва и задовољавао повременим убирањем пореза по домовима, тј. по броју кућа. Албанска племена имала су „аутономију“, што ће рећи да се турска управа била готово сасвим одрекла увођења ма каквог државног реда код њих. Такво стање трајало је до 1919. године, када је почело да се мења, да би опет било обновљено за време другог светског рата (1941—1944 г). Феудализам се дефинитивно укида тек после тога.

Моћ господара куће почиње да слаби тек у овом веку, успостављањем савремене државне власти, организовањем јавне безбедности, регистрањем становништва, увођењем персоналне одговорности и обавезе свих мушких укућана на служење војног рока у стајаћој војсци, инкриминисањем одређених радњи и пропуштања, па и убистава чланова фамилије, укидањем феудалног и најамног система друштвених односа, отварањем школа, преузимањем основних привредних функција од стране друштва, разбијањем ослонаца братственичке и кућне стеге, ослобађањем развоја сваке људске јединке без обзира на пол и узраст. Услед свега тога моћ господара куће готово је сасвим нестала у градовима. На селу, где се одржавају стари ситносопственички односи, задржали су се и исонски обичаји, сакрално право које као духовна творевина прошлости, зачувано у племенским и родовским реликтима, надживљује савремени материјални прогрес, правећи сметње друштвеном препороду, еманципацији и слободи личности.

Окосница албанских правних обичаја су крвна освета и заштита, чији је носилац господар куће. Отуда се на селу још одржава страх укућана од моћи господара куће, коме домаће „робље“ осећа да дугује послушност и у поступању које није у складу са позитивним правом савремене државе. Развитком друштвених социјалистичких односа на селу биће потиснуто сакрално право, а са њим ће ишчезнути и исконска моћ господара куће.

Milutin R. Djuričić

MAÎTRE DE MAISON CHEZ LES ALBANAIS

Résumé

La population du village albanais a conservé jusqu'à présent l'institution de maître de maison qui est très vieille. Cette institution juridique rappelle par sa tradition avancée *pater familias* de la société de vieux tribus romains du temps du polythéisme où chaque maison avait son dieu de la puissance absolue. L'expression albanais *zoti te shtëpisë* signifie littéralement -le dieu de maison.

Le maître de maison est élu et révoqué par le conseil des résidents masculins majeurs de la maison et il est nommé par son antécédent ou désigne par son testament. Il a sa propre place dans la maison — à la gauche de la porte, dans le lieu de rassemblement des hommes. Son autorité (fuqia en albanais) rappelle *patria potestas* du vieux droit romain. Le maître de maison peut agir, plus ou moins, sur tous les résidents de la maison — membres de la famille, hôtes et domestiques. C'est le maître de maison qui représente, uniquement, la maison dans tous les rapports avec d'autres maisons aussi bien qu'à la réunion des tribus et devant les tierces personnes. Il est chef armée et supérieur économique des résidents qui sont obligés à exécuter ses ordres concernant attaque, défense, protection, vengeance, horaire de main d'œuvre, direction d'économie etc. Il s'emploie, aussi, en faveur de la prospérité de famille et du mariage des jeunes hommes et des jeunes filles. Il est chef de discipline en personne et juge des résidents de la maison qui peut exercer son autorité sur eux, même les peines de mort. Son grande autorité est fondée sur la puissance du conseil des hommes résidant dans la maison.

Le grand pouvoir du maître de maison découle de sa responsabilité sacrée des actions des personnes sous sa direction. Chez les Albanais, comme chez les vieilles nations de la Méditerranée, le maître de maison, suivant les coutumes jusqu'à présent, garantie de sa vie les obligations et les délits de ses résidents. Une telle responsabilité implique la charge de surveiller et de faire régner la discipline à toutes les personnes sous sa direction. Ces person-

nes sont sacrément responsables au maître de maison tandis que celui-ci est sacrément responsable aux personnes hors de sa maison. La responsabilité sacrée devant les tierces personnes délivre le maître de maison du peur de vendetta dont ses résidants ne lui font pas de menaces. La responsabilité sacrée du maître de maison devant les tierces personnes est du caractère objectif, tandis que celle des membres de la famille est du caractère subjectif. Chaque membre de la maison doit être obéissant au maître de maison. Autrement il peut être délivré à l'ennemi, ce qui rappelle *deditio* du droit romain. Les personnes sous la direction du maître de maison rappellent des esclaves patriarcaux dont la condition était incomparablement meilleure que la condition des esclaves de l'esclavage classique. Les esclaves patriarcaux ont des liens de parenté avec leur maître. Tous sont parents (sui en latin).

La vieille société avec son droit sacré s'appuie sur le tribus, le tribus sur la confrérie et celle -ci sur le maître de maison comme facteur de discipline. Le maître de maison restreint le déreglement de ses résidants et le conseil des hommes son propre arbitraire.

Cette institution juridique intéressante de la société de tribus, persiste chez les Albanais jusqu'à XX siècle. Elle a survécu les influences turques et vénitiennes. Elle commence à échouer à cause de l'action de l'État qui règle le rapport de chaque individu, constitue les organes efficaces du pouvoir public et réduit le pouvoir absolu du maître de maison.

